

בימים ההם אין מלך בישראל

שמריהו טלמון

ירושלים

א

הנוסחה 'בימים ההם אין מלך בישראל' חזרת, כידוע, ארבע פעמים בס' שופטים, פעמיים בכל אחד משני אגדי המסורות המוחזקים בספר, פרשת מקדש מיכה ומשע דן (שופ', יז, 1–31), ופרשת פילגש בגבעה (שם יט, 1–כא, 25). פעמיים משמשת הנוסחה כמשפט חיווי בטופס הקצר – 'בימים ההם אין מלך בישראל' (יח, 1) או יומלך אין בישראל' (יט, 1), ופעמיים היא באה בטופס מורחב בתוספת: 'כל' איש הישר בעיניו יעשה' (כו, 6; כא, 25). ההרחבה פורשה כמורה על חסרנות ופגמים שמנוה אותם בעל הנוסחה בתקופה שבה ארעו המעשים שתוארו בשתי פרשיות אלו.

מנוי וגמר עם רוב המפרשים כי יש לראות את הנוסחה כהוספה עורף ולא כחלק מהلكי הספרי. רבים סוברים שאף לא באה מיידי בעלי הנוסחים – דהיינו מידיהם של כתבי מעשה פסל מיכה, משע דן ומעשה פילגש בגבעה – כי אם חוספה על גבי תוספת היא².

כיוון שהנוסחים אינם מוחזקים אחידותיים אלא הם עצם מרכיבים כל אחד מסורות משנה, וכיוון שהנוסחה הנידונה מופיעה בשתי צורות נבדלות, אחת קצראה ואחת ארוכה, יש מי שטוען, שגם בה עצמה ניכרים עקבות המקורות שהם הרכיבו הטיפוריים. כך איספלדט³. ואילו אחרים מבחינים במלאת הכתיבה של הספר עורכים ועורכי-עורכים שהאחרון בהם שילב בהם סיפוריים את הנוסחה שהיא. בבחינת שרטוט סיום אחרון של מסדר ס' שופטים.

אם לא נחלקו החדשים בדעתם שהנוסחה מאוחרת מתקופת השופטים ומספר שופטים, הרי נחלקו בשאלת עד כמה מאוחרת היא ומשום איזו סיבה נוספה. המקדים מים רואים אותה כבאה מימי דוד⁴ או מתקופת הממלכה המפולגת⁵. גריי גותה לסבירה

1. לדעת מיצ' סגל הנוסחה באה מיידי מי שכונה אצלן מחבר ב' (חקירות בספר שופטים, תרביץ א', חר'ץ, ע' 17).

2. ראה למשל: A. B. EHRLICH, *Randglossen zur Hebraeischen Bibel* vol. 3 (Leipzig 1909), p. 145.

3. O. EISSFELDT, *Einleitung in das Alte Testament*² (Tuebingen 1964), p. 348.

4. ב-צ' לורייא, פרשת פילגש בגבעה. בתוכה: עיונים בספר שופטים. פרטומי החברה לחקר

המקרא בישראל (ירושלים תשכ"ז), ע' 477 ואילך, 489–490.

5. קין, דרייבר, בודה, קורניל, מורה וחרמים מיחסים את הנוסחה ל-שׁ, שפעל, לדרעתם בימי מנשה. ראה: G. F. MOORE, *Judges*, ICC (Edinburgh 1895), p. 369; S. R. DRIVER, *Introduction to the Literature of the Old Testament*⁹ (Edinburgh 1913), p. 170.

শפושיה להשתקף בה מסורת כוהנית של מקדשי המלך בבית אל ובדן⁹. ואילו המאה ר' רימ' משייכים אותה לעורך R שלאחר גלות בבל. פلغ אחד משער, כי בעל הנוסחה יצא להמלין על השקפת האסכולה הדרימית של מערכת פולחן איחידה וריכוזית כנגד ריבוי המקדשים המשתקף בהםם סיפורים – הר-אפרים, דן, בית אל, המזפה ושילה. ואילו פلغ אחר סבור כי ממה ששלל את התקופה שאין בה מלך, אתה למד, בחינת כלל לאו אתה שומע הן, כי בעל הנוסחה בא לשבח את תקופת המלוכה, שבה לא נתגלו, כביכול, פגמים כאלה¹⁰.

עוד נקשרו באותה נוסחה בעיות מבויות שונות מן הצד הספרותי-מבנהו, אינם לא באלה נuszוק כאן. ענייננו נתון בבדיקה ההשकפה החברתי-הистורית המשתקפת בה, לדעת המפרשים.

אחדות הדעים של האחרונים בדבר המגמה המונרכיסטית המתגללה להם בנוסחה 'בימים ההם אין מלך בישראל', משתקפת למעשה כבר בתרגומים העתיקים את התיבה 'מלך' – 'מלך' (ת"י, פ'), צָרָעָלָנְבָּא (ע'), rex (V). אלו ואלו יוצאים מן ההנחה כי שם העצם 'מלך' שבנוסחה נושא אותו מטען סימנטי שהוא נושא ברוב הזכרויות במקרא.

מרבית השימושים של 'מלך' במקרא באים בספרות שנכתבה בתקופת המלוכה ושבה משתקפים סדרי מושטר המלוכה. התיבה 'מלך' נתפסה כהה דרך קבע כיווצאת על דמות שליט ועל דפוס שלטון כפי שהתחתרו בישראל בימים שלאחר דוד, עד שנעשה מונה בפני עצמו. פירוש אחד זה גורם כי כל כחוב שבו משתמש שם העצם 'מלך', מילא יוחש שהוא מאוחר לראשית המלוכה. יוצא, כי לדבר כਮעת מובן מלאיו הכריעו שגם בנוסחתנו מורה 'מלך' על בעל שלטון מונרכיני ועל מושטר המלוכה, המוצגים כה כתובים וכרצויים מן ההנאה בידי שופט. כיוון שהנוסחה באה רק בסוף ספר שופטים פרקים יי'-כא, סברו מן הראשונים מן האחרונים, כי מי שהילבה באותן מסורות ביקש לראות בה מעין מכוא לתקופת המלוכה המופלה לטובה מתוקפת השופטים. אומר ר' ישעה מטראני (שופ', כא, 25): מפני שרוצה להתחילה בספר הבא (כל', ס' שמואל) מלכות שאל אמר לך ש עדין לא קם מלך בישראל. כירוב, למשל, אייספלדט המוטיף בתרגומו את התמורה הגרמנית של "עדין" שבבדרי ר' ישעה מטראני: *"In jenen Tagen gab es noch keinen König."* מכל זה לומדים המפרשים, כי באותן מסורות שבסוף הספר, ובמיוחד באותה נוסחה, מוצגת השקפה אזהרת למלוכה הנוגדת את ההשकפה האנטי-מלוכנית המציגת את רוב ס' שופטים – ילקוט המסורות על תקופת הכיבוש שבראשו (שופ', א, 1 – 36), המבוא ההייטורי.

J. GRAY, *Joshua, Judges, Ruth* (London 1967), p. 239. .6

C. F. BURNEY, *The Book of Judges* (London 1920), pp. 410–411. .7

R. H. PFEIFFER, *Introduction to the Old Testament*² (New York 1948), p. .8

321; MOORE, op. cit., p. 382; Burney, ib.

O. EISSFELDT, op. cit. p. 179. .9

.348. שם, ע' .10

סוף (ב, 1 – ג, 1) וגוף הספר, המסורות על השופטים – המושיעים. השבח למלך הטמון לדעת רבים בנוסחה 'בימים ההם אין מלך בישראל וכו' עומד בסתירה גלויה לנעימה של לעג על מלכים ושריהם, ובעקיפין על משטר המלוכה, הנשמעת, למשל, מן התיאורים של אדניבזק ושבעים המלכים מוקצתו בהונאות ידיהם ורגליהם שהיו מלקטים תחת שלחנו (שם א, 6–7), הריגת עגלון מלך מואך בידי יהוד בן גרא (שם ג, 20–22), רצח סיסרא בידי יעל אשת חבר הקני (שם ה, 24–27) והריגת אבימלך בן ירכעל בפלח רכב שהשליכה אשה אחת מגן המגדל אשר בתבץ (שם ט, 51–54). על אלה יש להוסיף את נעימת הזולזול שבדברי גدعון המצווה על יתר בכורו לשפף את מלכי מדין, זכה וצלה נגע, ולא שלף הנער חרבו כי יראה כי עודנו נער' (שם ח, 20). עניין זה מתגבס כדי שלילת גמורה של מלכות אבימלך, ויש אומרים של המלוכה בכללה, למשל יותם (שם ט, 7–20), שאפשר שימושם ממנו הד הסרוב שסרב גדעון אבייו להקים בישראל שלטון העובר בירושה מאב לבן (שם ח, 22–23), שהוא מלוכני או מעין-מלוכני לפי טיבו.

כנגד הדמיות הנלugoות של מלכים מעליים על הנס את השופטים הלובשים גבורה על אויביהם, כאחד בן גרא, גדעון, יפתח ומשוון, ומכניםים מלכות ושליטה. דואליות זו המשתקפת בהערכות המלוכה, הולידה דעתה שפיתה אותה במוחך כובנה, אשר ביקשה להכיר בס' שופטים שני מקורות שצורפו בווי: אחד בעל מגמה אנטית-מלוכנית, ואחד בעל מגמה פרו-מלוכנית, כשהזו האחרונה התגבשה בנוסחה 'בימים ההם אין מלך בישראל איש היישר בעיניו יעשה', וכי מגמה ספרותית-היסטוריה זו יוצאת להציג את ימי השופטים כתקופת הפקרות בתחום הפולחן ובתחום הארגון החברתי-מדיני אחד. אגדית שתיה המגמות בגוף ספר שופטים מתפרשת לבוכר כסימן ועד לוינוח שהתגלו בין הנאמנים ל'תיאוקרטיה תמייה', המתבצעת ע"י שליחים קרואים שנחלה עליהם הרות, 'בעל' כריסמה' במינווה שהנתנו מכס וובר, ובין סיעה 'מלוכנית-חובנית' המצדדת בשלטון מלוכני-דריכוזי עובר בירושה, שהוא ניגוד גמור של התיאוקרטיה הכלטי אמרצעית.

ב

הנה רואים אנו כי הדיון באוטה אימרה חוזרת בנספחים לס' שופטים חריג מן המסתגרת של חקירה לשונית-ספרותית, והוא נוגע בבעיות מחומי החברה והמחשבה המדינית של ישראל בתקופת המעבר משפטון המלוכה בראשית משטר המלוכה. מן הדין, איפוא, כי ניתן דעתנו על מה שנעשה, כאמור, מעין מושכל ראשון ששוב אינו עומד לדיוון אצל כל מי שעסוק בסוגייה, והוא משמעות התבאה 'מלך' בנוסחה זו. יש לנו לומר אם אמן בהכרה היא כמשמעותה בספרי המקרא מתקופת המלוכה, או שמא יש לש考 את האפשרות שם עצם זה Shimsh בעת ובוננה אחת בהוראות נבדלות זו מזו במעט או בהרבה, או שהלה בו תמורה סימנטית דיאכטונית, כאמור שהוראות התגוננה במרוצת הזמן. הבדיקה של אפשרות מעין זו חשובה במיוחד נ. מ' בוכר, מלכות שמים – עיונים בספרים שופטים ושמואל (ירושלים 1965), במיוחד W. RICHTER, *Traditions geschichtliche Untersuchungen zum Richterbuch* (Bonn 1963), pp. 338–339.

שעה שאנו דנים בנסיבות העומדת כאילו על משבר שתי תקופות שבתולדות ישראל, כמעבר מן ה'משפטה' למילוכה, כ:left(שפירושה עשויה להיות נגזר מהתפתחויות סמנתיות מאוחרות יותר, כפי שמקובל על רוב המפרשים, או מקדומות משוערות, כפי שייעשה כאן.)

עד שלא נבוא לחתמו על סוגיה זו, יש לחתמו על כך כי ביקשו המפרשים למצוא בנוסחה 'בימים ההם אין מלך בישראל איש היישר בעיניו יעשה', לא בלבד קילוט עקיף של המלוכה, כי אם קיטרוג מפורש על השפטה. שהרי אילו בא בעל הנוסחה להסתיג מן האנרכיה הדתית-חברתית שהתגלתה לו, לדעת אותם מפרשים במעשה פסל מיכה, מטע דין ופיגש בגבעה, אין יוכל לתלות את הקולר במשטר השופטים. הלא עובדה היא כי בפרשיות אלה לא הוזכרו שופטים כלל. מעשי חוכמה כמתוארים בהם ופירוד מדיני בין השבטים שהביא לידי מלחמת אחיהם נחרצת בגבעת בנימין ובשבט בנימין, לא אירעו ביוםיהם בהם שפטו שופטים בישראל כי אם דווקא ביוםיהם של העדר שופט. לכן יש לנו להחליט כי נוסחה זו כלל אין לה עניין בהגדה של שפטה ולמלוכה ובמתן הכבודה לאחרונה על הראשונה, כי אם ביטוי היא להעדרת סדרי שלטון אפילו לא-קבועים, כפי שהיו ביום השופטים, על האנרכיה המשתררת בישראל כשאין שליט כלל.

ההסرون של סמכות שורה הניכר בשני הגשתים לס' שופטים שבהם באה הנוסחה 'בימים ההם אין מלך בישראל', מצין גם את ליקוט המסורות שבסוף', א-ב, 5 ומבדילו מן הטיפורים על השופטים-המושיעים שהם רוב הספר. והנה דווקא באותו פרק א', בסיפור המציג לקלס ולקلون את אדוני בזק כובש המלכים, מהדحدث הנעימה האנטי-מלךנית בכל תקופה. בעת ובונה אחת מלמדות המסורות שנקבעו באותו ליקוט על התפקידו של אחדות השבטים, שלפי המסורת הייתה ביום יהושע, שעתה הם גלחמים כל אחד לעצמו, ורק שבטי יהודה ושמעון מתאגדים לשם מלחמה מסוימת בכנענים יושבי הארץ (שם א, 3). טיפורים אלה עיקר עניינם תולדות האיד-הוורשה, תיאור הכישלון של שבטי ישראל לכובש לעצם את הארץ היהודית. גם עליהם אפשר היה לקרוא את הקריאה 'בימים ההם אין מלך בישראל איש היישר בעיניו יעשה'.

מי אפוא 'מלך' זה שבו מדובר הכתוב? דומה כי יש לנו להחליט כי בנוסחה הנี้ דונה אין לתרגם rex, monarch או king, אלא יש לומר כי המונח 'מלך' נרדף לשופט', שהוא התואר הנפוץ לציוון השליט בספר שופטים. הקובלנה שקובל בעל האמרה 'בימים ההם אין מלך בישראל' יוצאת אפוא על פרקי זמן בתולדות ישראל 'שלא היה ביניהם שופט שוטר ומושל', לדברי אברבנאל (בפירושו לשופט' כו, 1).

אי"א ספייזר אומר על השופט כי היה 'בעל סמכות להחלטת מה חייבות הרשות לעשות, ואם היה צורך בכך — לפרש התראות ולהעניש'. הוא שימוש בורר ופקיד עונשין, הכל לפי המסיבות'. משמע, באותה תקופה מילא השופט פונקציות Shimla 12. אי"א ספייזר, משפט המלך. בתוך: ההיסטוריה של עם ישראל — האבות והשופטים, ערך ב' מор (תל-אביב תשכ"ז), ע' 298.

אותן לעתיד לבוא המלך, ואין שוני רב בין שני המונחים מבחינת הוראותם. ההבדל הוא יותר בדרגה מאשר במידה. לכן, רק ביום שאין בישראל מלך-יווץ או שופט-מניג יכול להתארע מעשים כאלו שתוראו בנסיבות לט' שופטים. כך פירש אל-נכון הרד"ק (שופ' יח, 1): 'וכל ימי השופט לא היו עושים איש היישר בעיניו, ובש-לושת העניינים האלה בדבר מיכה ובדבר בני דן ובדבר פילגש בגבעה אמר אין מלך בישראל, ואלו העניינים היו בין שמשון לעלי שהיה שופט ישראל והיה הומן בינויהם כמו שהיה, שלא היה להם שופט בישראל והיו עושים איש היישר בעיניו'. כרד"ק כן אברבנאל (שם): 'כי ימים רבים היה להם שלא היה מלך ומה שנעדר וחסר מהם עתה הוא השופטים. ואמכן, 'אין שופט בישראל' היה לו לומר'.

בניגוד לדעת הרד"ק ואברבנאל, כי היו המעשים ההם ביום שבן שמשון לבין עלי, שעה ש'משון השופט היה בכלי עוני וברזוי' (אברבנאל), יש בין המפרשים הסוב-רים כי היו אלו המעשים בראשית ימות השופטים. כך רשי' שקיבל מהזיל: 'מכאן (להיינו מן הכתוב 'בימים ההם אין מלך בישראל') יש למוד שהיה מעשה זה בתחילת השופטים מיד'. כיו"ב הרלב"ג: 'היה זה העניין אחר מות יהושע וקדום ממשלת עתניאל בן קנז. שבת הדני מבקש נחלה אחורי מות יהושע כי אז השתדרו השבטים להילחם כל אחד בגבולו'. וכבר קיבלו דעתו זו גם אחדים מן החדשים¹³.

השערה זו מתחברת לחלוטין. כאמור משוחף לילקוט המוסרוות שבפרק א', שאינו מגוף הספר¹⁴, ולנספחים שסודרו בסוף הספר, ההעדר של שופט. מתחבר כי לפה התפיסה ההיסטורית של המקרא, הבאה גם בסוף ס' יהושע וגם בראשית ספר שופטים,عمדו בני ישראל באוטם ימים תחת הנגמת הרופפת, לפי המרומז, של 'חזקנים אשר הארכו ימים אחורי יהושע' (יהו) כד, 31; שופ' ב, 7). רק ביום אלוה בין ימי יהושע וימי עלי, שתוארו בשופ' א' ובנספחים, שלא היה בהם שופט, היו חזנים מכחניים בישראל. זכרם לא בא כלל בוגוף הספר, לאמר לא במקוא, ואף לא באחד מסיפוריו השופטיים-המושיעים (שופ' ב, 1–טז, 31). בפרשיות שנספרו בספר הזוכרו חזנים במפורש (שם יז, 5–13, 5; יח, 4) ובשמותיהם, פנהס בן אלעזר בן אהרן (שם ב, 26–28), ויונתן בן גרשם בן משה (שם יט, 30; כ, 24, 26–27 וכור'). רק בפרשיות אלה הפולחן שבhem (שם יז, 4–5; יח, 17–20, 27 וכור'). רקי בפרשיות אלה ובפרק א' שואלים בני ישראל באלהים בדבר גורל הציבור, של שבט דן (שופ' יח, 5–6) או של כל שבטי ישראל (שופ' כ, 27). השאלה בביה אל אשר בה עמד ארון ברית האלהים ביום הפט ופנחס בן אלעזר בן אהרן עמד לפנים הפט' פוחתת בנוסחה 'וישאלו בני ישראל בה' (שם, שם) הבאה כלשונה בפרק א, 1. הדעת נותרת שגם שם הופנתה השאלה אל כהן, ושמא אל אותו כהן עצמו, פנחס

13. השווה עוד חולין נז, ע"ב: אמר ליה رب אחא בריה לרבה לרב אש, ודלא מא מלכא תהה בהדייהו, אין הרמן דמלכא הו נקייטי, אי נמי בין מלכא למילכה הוה, דכתיב ביום הפט' אין מלך בישראל איש היישר בעיניו יעשה, אלא סמוך אהימטווא דשלמה.

14. ראה: א' אהרון, ארץ-ישראל בתקופת המקרא (ירושלים 1962), ע' 207 ואילך.

15. ראה: שי טלמן, שופטים פרק א'. בתוך: עיונים בספר שופטים וכור', ע' 15 ואילך.

בן אלעזר, באוטו בית מקדש, בבית אל. יתרה מזו. עצם השאלה ומשמעותה האל חזרה
בשני המיקומות כמעט מלאה במליה:

א, 1-2: מי יעלה לנו אל הכנעני בתחלה להלחם בו.

ויאמר ה' יהודה יעלה

כ, 18: מי יעלה לנו בתחלה למלחמה עם בני בניימין

ויאמר ה' יהודה בתחלה.

מן הדמיון החברתי-דתי וממן המכביילים הספרותיים בין פרק א' והפרשיות הנש-
פחות לספר המשיעים', אנו באים למלוד כי מיקומם הראשון של מסע דן, וע"פ
ההיקש גם של מעשה פסל מיכה, ושל מלחמת בניימין ומעשה פילגש בגבעה היה סמור
לפרק א' שבס' שופטים¹⁶. אף נותר לנו רמז לכך בנוסח הספר כפי שהוא מונח לפניו.
שבט דן נאלץ לנדוד צפונה מלחמת לחץ האמוריה. ידיעה מפורשת על כך באה בשופ'
א, 34: זילחצו האמרי את בני דן ההרה כי לא נתנו לרדת לעמק'. מהה שבט דן
מזכיר כאן אחרי השבטים זבלון (שם, 30), אשר (שם, 31-32) ונפתלי (שם, 33) כשבט
הצפוני יותר (השווה יהו', יט-40), משתמש כי בעל פרק א' בס' שופטים רומו
לאוთה נדידה שתוארה בנספה לטפר. אולם משום גודל היחידה הספרותית היא
שתפהה כדי נובללה בפני עצמה (שפ', יז-יה) הנבדלת מן הרשימות הקצרות יחסית
על השבטים האחרים (שם, פרק א'), קבעה מסדר הספר בסופו ורך הותיר זכר לעניין,
מעין *custos*, מקום הנאות לה (שפ', א, 34).

כיווץ זהה מעשה מלחמת בניימין ופילגש בגבעה. לפי עניינו ואופיו – מלחמה
בינו-שבטים בתקופה שאין בה מנהיג, מוקמו בילוקוט המסורת על ימי התחנולות
הראשוניות. ואמנם גם במקורה זה הותיר מסדר ס' שופטים סימן לדבריו במא שוזכיר
בשפ', ב, 1 את "הביבים" שהוא, כפי הנראה, כינוי שנייתן לבית אל לאחר מלחמת
הגבועה על סמך המסופר בשופ', כ, 26: זיעלו כל בני ישראל וכל העם ויבאו בית
אל ויבכו וישבו שם לפני ה' וכו': (השווה שם פט' 23), ושוב כא, 2: זיבא העם
בית אל וישבו שם עד הערב לפני האלים ויישאו קולם ויבכו בכפי גדול¹⁷.

כללו של דבר, מסע דן שעמו קשורה פרשת פסל מיכה ומעשה פילגש בגבעה

16. ראה: טלמן, שם ע' 27 ואילך. על דמיונות אלה עמד באחרונה גם א' מלמט, אלא
שהוא מסבירם הסבר שנוניא-מוטיבי גורידה, אף אין מפרש פירוש היסטורי-קורולוגי את
ההוכחה החזרת של כהנים, בני הדור השלישי ליוצאי מצרים. *The Danite Migration and
the Pan-Israelite Exodus-Conquest: A Biblical Narrative Pattern*. Biblica 51, 1970, pp.
1-16.

17. אפשר כי זה טעם הפיסקה באמצעות פסוק שבשופ', ב, 1 אחרי התיבה "הביבים". ביקשתי
להסבירה כסימן המצביע על השלמה וחיז' נסחית המתבקש במקום זה. ראה: ש. טלמן,
מומרים חיצונים בלשון העברית מקומראן, תרביין ליה (חשי' 2), ע' 228 ואילך.

18. כך הבין גם תרגום הע' המביא במקומם זה מעין תרגום משולש: *μαλανθωνας αὐτόν εἶπεν καὶ εἶπεν βασιλέαν καὶ εἶπεν Ισραὴλ*. ע' 228 וילך. בית אל עם בכיה מצויה בבר' לה, 8: "ותמתה דברה מניקת רבקה ותCKER מתחת בית אל
תחת האלון ויקרא שמו אלון בכות". אפשר כי הדה בא בהושע יב, ל.

זה בימי פנהס בן אלעזר בן אהרן ויוונתן בן גרשム בן משה, דור שלישי של יוצאי מצרים. מקומם הספרותי הנאות סמוך לילקוט המסורה שבט' שופטים פרק א' המדוברת במעשיהם שהיו לפניו ראשית ימי המושיעים, ככלומר בתקופה שבה עדיין לא היה מלך – שופט בישראל, לפחות מבחינת הראות של מסדר ס' יהושע – שופטים, ואף של מסדר נביים ראשוניים.

אתה למד, אפוא, כי הנוסחה 'בימים ההם אין מלך בישראל – (כל) איש הישר בעיניו יעשה' יש בה למעשה שם קילוט של הנהגת ישראל בידי השופטים. בכך ניכרת זיקת שני הנפסחים לס' שופטים עם מגילת רות שבה תוארו מעשים המלדים על שמירת הסדר המדיני והדתי-משפטני כאחד, שהיו 'בימי שפט השופטים' (רות א,1)¹⁹. הנוסחה מסמלת את המעבר מימי הזוקנים שהיו אחורי יהושע, שאז לא היה בישראל מנהיג כלל, אל העידן החדש של שורת מנהיגים המושיעים את ישראל מכוח רוח ה', שנחלה עליהם. הד אחרון לתחיפה חיובית זו של השופט-מלך נושא מדברי העם אל שמוآل הנאמרים בימי בנז'יירשו שלא צלחו להנאה בישראל (שם"א ח,5–6): 'שינה לנו מלך לשפטנו (כל הגויים)'²⁰, והמבשרים תקופה חדשה בחולדות החברה והמשטר בישראל, וממה שאף בנאות הפרידה מזוכר שמואל לטובה מן השופטים, דאשי העם הטרומ-מלוכנים: 'וישלח ה' את ירבעל ואת בדן ואת יפתח ואת שמואל ויצל אתכם מיד איביכם מסביב ותשבו בטח' (שם"א יב,11). בדבריו יש שם צימוד מעניין של ניב מובהק מס' שופטים שהוא מעין ציטטה מדח, 34: 'ולא זכרו בני ישראל את ה' אלהיהם המציל אותם מיד כל איביהם מסביב' עם נוסחה אפיינית לספרות מתוקפת המלוכה: 'וישב יהודה ויישרל לבטח איש תחת גפנו ותחת תאנתו מדין ועד באר שבע כל ימי שלמה' (מל"א ה,5; השווה מיכה ד,4; יר' לב,37; יה' כה,26; לח,14; זכי יד,11 וכוכ'), עד שמותר לראות גם בכך שם שופט אחד המЄל את המعبر מתוקפת השופטים לתקופת המלוכה.

ג

יש לנו לאשש את השערתנו כי בכתב שבר אנו נתונים 'בימים ההם אין מלך בישראל' ההוראה הסימנטית של התיבה מלך שונה מזו שהחפתחה בישראל לאחרימי דוד, וכי היא מורה כאן על צורת שלטון שקדמה למוצאה הקלאסית. דומה כי ההוראה הלא-מונירכית-שולתית של 'מלך' השתמרה במקרא גם בכתביהם קדומים אחרים, שם שום הפירוש הרווח הוגדרוaganekronisimim, או כתופעות מאוחרות,

19. שמא מותר לבאר באופן דומה את ההערה המסקנת את התיאור הכמעט טריואומפלי של חנית הפסח בימי יASHIHO: 'כיו לא נעשת כפסח זה מיימי השופטים אשר שפטו את ישראל וכל ימי מלכי ישראל ולמלך יהודה' (מל"ב כנ, 22). ועל סדייה ראה לפרש את הכתוב כמוורה על כך כי בימי השופטים אמם קיימו בני ישראל את הפסח, כפי שניתן ללימוד מגרטשו: 'ולא עשה פסח כמהו בישראל מימי שמואל הנביא, וכל מלכי ישראל לא עשו כפסח אשר עשה S. TALMON, *Divergences in Calendar-Reckoning in Ephraim and Judah*. VT 8 (1958), pp. 48–74.

20. השווה גם שם פס' 19–20.

21. הנוסחה באה גם בספרות שאינה מלוכנית דוקא, כגון ויק' כה, 18, 19; כו, 5; ישע' מו, 8.

כגון הכתוב המוקשה בפתחה לברכת משה זיהיה בישرونן מלך בהתאסף ראשי עם ייחד שבטי ישראל' (דב' לג, 5). ולהיוון²¹, גוץ, קורניל, שטדה ורבים אחרים סוברים כי הכתוב יוצא על שאל המלך הראשון בישראל, הרמב"ן וכן מן החדשין²² זר בהקשרו, שהוא קדם-mongrelcius. רשי', אברבנאל, פירש אל נכוון, כפי שנראה ראו בתיבה "מלך" כינוי לאלהי ישראל. ואילו ראב"ע פירש אל נכוון, כפי שקבע ר' ר' הוא משה ששמו ראש עם התורה מפורשת מפיו והטעם כי הוא היה כמלך²³. לי, כי הוא משה ששםנו ראש הקודם לו, תורה צוה לנו משה מורה קהילת יעקב'. פירוש זה מסמיך את פס' 5 אל הקודם לו, תורה צוה לנו משה מורה קהילת יעקב'. ושוב אין להזכיר עליו כי הוא חוספת מאוחרת שיש להעבירה מכאן, כהצעת חוקרים רבים²⁴.

המונה 'מלך' במשמעות שליט לא-שולתי נופל במקרה גם על עמים אחרים ולא על ישראל בלבד. הוא משמש בבר' פרק ל"ו במקצת של תולדות אדם, שאפשר להגדירה כמהדורה מצומצמת מקבילה למערכת המסורת על תולדות ישראל שהוצאה בספריה התורה ונביאים הראשונים: משפחת הגראין של עשו (שם, 1–14) לאיגוד השבטים של אלופי אדם (שם, 15–19), והתיישבותם בהר שער (שם 8–9; 20–21). קרוניקה זו מסתימית, כיודע, בראשית 'המלחים אשר מלכו בארץ לפני מלך לבני ישראל' (שם לו, 31–39; והשווה זהה א', 43–52)²⁵. הראשינה אינה רשימה של שושלת מלכים, כי אם צירוף סכימטי של שמות שונים שליטים שאין אחד בנו של קודמו ולא אביו של הבא אחריו, אף אחד אינו מושל בעירו של קודמו. התמונה ההיסטורית-חברתית המתבקשת מן העיון דומה עד מאד לו הנגולה נגד עינינו בס' שופטים, בחומר המשכיות בין שופט לשופט מבחינת הזיקה המשפחתיות ואף השבטית, ובבחינת מקומות שלטונם²⁶. ולא זאת אלא אף זאת. נגד הלשונות הסכימטיות, ובבחינת מקומות שלטונם²⁷. ולא זאת אין אלא אף זאת. נגד הנסיבות ההיסטוריות מן הטעטט.

J. WELLHAUSEN, *Prolegomena zur Geschichte Israels*⁴ (Berlin 1895), p. 22
256, n. 1.

I. L. SELLIGMANN, *A Psalm From* ... *Pre-Regal Times*. VT 14 (1964), pp. 75–92.
על משה כדמות 'מלך' ראה ימץ שם גם סקירהביבליוגרפיה של הדין בסוניה.

C. STEUERNAGEL, *Das Deuteronomium* (Goettingen 1923), p. 175; S. R. DRIVER, *op. cit.* 394; EHRLICH, *op. cit.* vol. II, p. 347.

J. R. PORTER, *Moses and Monarchy — A Study in the Biblical Tradition of Moses* (Oxford 1963).

ראה זליגמן, שם ע'–78. על 'תיקון' מעין זה ייאמר כי אין מישבים קושי פרשנוי עז הסרת אבירים מן הטעטט.

הטען ההיסטורי של רשימת תולדות עשו נידון בפירות אצל ED. MEYER, *Die Israeliten und ihre Nachbarstaemme* (Halle 1906), p. 328 ff., esp. p. 370 ff. החילק הראשון של הרשימה מובא גם בנספח לתרנים הע' של ס' איזוב מב, 71° שבו זהה איזוב ביבוב (בר', לו, 33): *Iωβ Iωβαθ δαλακούμενος*.

כך סובר גם א' ספייר המוחיקאמין בהגדה הרניתה של 'מלך'. لكن הוא קובע כי קיום 'מלוכה' בקרב תקופת קדومة כל כך מלמד על שנותו בה סדרי שליטן מפותחים מלאה שנתש בישראל: "the institution of kingship presupposes a more developed system of government in ancient Edom" (E. A. SPEISER, *Genesis*, AB, New Yosk 1964), p. 282.

מטעים שבהם מבקש בעל ספר שופטים לקשור בין המושיעים', וואחריו היה (שופט ג', 31) או יוקם אחריו^(ז) (י', 1, 3), ובמיוחד יושפט אחריו' (שם יב, 13), נוקט הטעופר של בר' לו בנוסחה 'וימליך תחתיו' (בר' לו, 33-39^(ז)).

קרובה הצעת נולדקה³³ כי יש לזהות את המלך הראשון בלוּ בן בעור (בר' לו, 32–33) עם בלעם בן בעורי (כמ' כב ואלך), וכן ההשערה כי הדר (הראשון) בן בדר המכאה את מדין בשדה מואב (בר' לו, 35–36), הרבי עי בראשימת מלכי אדום, היה בן תקופתו של גדיון שאף הוא היכה את המדינאים (שופ' ויח)³⁴. מותר לשער כי העליון אומר הכתוב: זילחם סביב בכל איביו במואב ובבנוי עמוון ובמלך צובה ובפלשתים ובכל אשר יפנה ירשיע (קרא: יושע)³⁵ ויעש חיל ויר את מלך ויצל את ישראל מיד ששחו' (שם"א יד, 47–48)³⁶. מכאן יוצא כי לפי השיטה ההיסטורית–כרונולוגית של המקרא, חופה תקופה שלטונית של אוותם שמונה המלכים באדום את תקופת המלחמות בעבר הירדן המזרחי בימי משה, ואת תקופת ההתנהלות והשופוטים עד לראשית ימי המלוכה. מבחינה עניבנית גרדף, אפוא, שם העצם 'מלך' שבר–שימה זו לשופט' שבס' שופטים, והוא זהה במשמעותו עם 'מלך' שבגנוסחה הבינדונה.

הדמות הסימנטית של שופט—מלך ניכר גם במה שפועמים הם משמשים נרדפים זה לזה בתכבותם המקרא, כגון הוושע ז, יג, 10; תה' ב, 10; (השווה עוד דני ט, 8, עם ט, 12). כיו"ב באים שני המונחים נרדפים לשרי' (שם' ב, 14; הוושע יג, 10;

29. יי' קויפמן מבקש לקבוע הבדל ענייני בין הלשונות הללו: "השופטים הקטנים אינם זה תחת זה (כלשון שאנו מוצאים במקרא ביחס למלכים, ש'ט) אלא זה אחריו זה. ואתם אומרת שהם אינם נשאי משרה בשלשלת רצופה אלא קמים זה אחריו זה באופן ספורדי, כשופטים האחרים באוטה תקופה" (ספר שופטים, ירושלים 1964, ע' 47); כמו כן W. RICHTER, ZAW 77, 1965, pp. 40-72. אולם אין קיום להבחנה זו. מצאנו "זה אחר זה" גם בזיקה לרציפות שלשות (כגון מל'א א, 20; טו, 4, וביחס לכוהנים – שם' כת, 29-30). וכן נגends והמשם הניב "זה חחת מה" לאzioni מוגבלות פספורדיות (שם' ב. ז, 25; מל'א ב, 35 ובעיווח בר', לן, 39-33).

³⁰ ספייר, שם ע' 280 סבור, כי דמיון השמות בלבד – בלעם מקרה הוא, וכי אין לוחותם.

31. לפיכך יש אולי לבקש בראשימה את השם של מלך אדום שהיה בימי משה שלא הוכר במסורות שבס' במ' כד-כג. לפי סדר הרשימה הוא בעל בן בעור או יובב בן זורה. כאמור, מותה חרנום הע' לס' איוב את יובב באיוב (ראת הערתא 27), וכן עשו חוויל. מכאן מתברר המאמר בבריתמתא ביב' יד, ע"ב: "משה כתוב ספרו ופרשת כלעם ואיוב".

³². ראה אד' מיאר, שם ע' 1.

³³ כך יש לגורוס ע"פ תרגום ה'ע': *ετοσσφόη εστάτη ἡ ψηφία* נסח זה קרוב לנוסחה אופיינית לס' שופטים, כגון ב-16: *γρίκμ τ' σπέτιμ ώιοσιούμ μιδ στισιհμ-* (השווות עוד שם, ב-18; ג', 9, 15, 31; ו', 14; י', 11 ו'כו'). בעל ס' שמואל מעתיק את הנוסחה בשינוי מעניין גם על דוד: *ώιοσיע ה' ατ δוד בכל אשר הילך* (שםיב ח', 14).

34. בעניין זה אנו חולקים על דעת אדר' מיאר הטוען כי דוד היה המלך הראשון שישיער את אדום לשישראל (שם, ע' 355). הוא שולב כל ערך ההיסטורי מן המסורת המייחסת לשאול ניצחן על אדום (שמ'א יד, 47), משומש שהוא רואה בת רק העתק של מעשי דוד (שם, ע' 355, הנעה 2; אבל השווה שם ע' 381). – קרוב בעניינו כי נאים בלבעם האחרון (כמ' כד, 15–22) הוא מען מהדורות שרתיות של המסורת הכרוניקלית שבשם'א יד, 47–48.

עמ' ב, 3; מיכה יז, 8; צפ' ג, 3; תה' קמ"ח, 11; משל' ח, 16³⁵; וכן גנד זה: עמ' א, 15; יר' מט, 3 וכור'). נרדפות זו באה בעיקר בספרות הלא-היסטוריה וריאוגרפיה והיא סגנו-נית-פרגמאטית ולא אטימולוגית³⁶.

בסיום דיווננו נוכל לומר, כי:

א) שם העצם 'מלך' בנוסחה 'בימים ההם אין מלך בישראל', המשמש בנספחים לס' שופטים, אינו מלמד על איחור הנוסחה לראשית המלוכה, משום שאין לפניו פירוש מונרכי-שושלת, כי אם יש להשוו את משמעו של 'מלך' נסחה זו יוצאה, אפוא, על תקופה בתולדות ישראל שלא היה בה שליט כלל, והקרוב כי כיוון הכתוב לימי שבין יהושע וראשית תקופת השופטים. מכאן מתקבשת המסקנה, כי לדעת בעל הנוסחה ארעו המעשים שתוארו בנספחים סמוך למות יהושע. היוזק לכך יש למצאו כמה שמזכירים בהם כהנים לבית אהרן ולבית משה, בני הדור השלישי ליווצאי מצרים.

ג) במה שחוללה בעל הנוסחה את שרירות הלב הציבורית והדתית-פולחנית הניכרת בימים ההם בהעדר מלך-שופט, יש לדאות משומם קילוס עקיף להנהגת ישראל בידי שופטים.

35. השווה עוד ישע' מ, 23: "הנתן רונים לאין שפטי ארץ תהו עשה". צמד המלים רון – מלך בא בכתובת איזודה, טכסט א–ב 12,3 (ע"פ: H. DONNER — W. ROELLIG, *Kanaanäische und Aramaeische Inschriften*, Bd. II (Wiesbaden 1964), p. 37).

36. לנרדפות זו יש סמוכין גם באכדית, בספרות אוגרית, ובפניקית, והיא טעונה דיין בפני עצמה.

מלחמות שאול ומלחמות דוד בספר שמואל: מבט ספרותי

עמוס פריש

על אף החזון הנבואי בדבר קץ המלחמות, בינוים המלחמות קיימות, להוותנו, והן תופסות מקום נכבד בתיאורים ההיסטוריים שונים. כך גם בקורות עם ישראל ובהשתקפותן במקרא, בדברי יעקב LICHTENSTEIN: "המלחמה הייתה תופעה תדירה בתולדות ישראל, מראשיתן ועד לחרבן מלכות ישראל ויהודה. תקופות של שלום מעטות היו, וה막רא רואה צורך לציין בפורה".¹

בספר שמואל כולם מופיעים סיפורים ודיוקנים על מלחמות, החל בשם אד, שם מופיע סיפור המלחמה בפלשתים המסתויים בתוכות ישראל, וכלה במלחמה שביע בן בכרי בשם ב. אחר כך מופיעים עוד דיוקנים קצרים על מלחמות דוד ולוחמיו – בשם ב כא 15-22 (מלחמות ארבעת ילידי הרפה)² ובפרק נג 8-23 (מעלי גבורה של הראשונים בראשית הגיבורים אשר לדוד).

במלחמות אלה אפשר לדון מזוויות ראייה היסטוריות צבאיות בניסיון לשחזר מהלכים צבאים ולהבין את הגיונם הצבאי. כדוגמאות בדרך זו יוצגו ספר האנגלי של ריצ'רד גבריאל, מחקרו של שלום אובי, ספרם של חיים הרצוג ומרדכי גיוזן ומחקרו של יגאל ידין.³ עוד יצוין קובץ המאמרים "ההיסטוריה צבאית של ארץ ישראל" בעריכת יעקב ליוור, שבו שלושה מאמרם הרנסים במלחמות עם אויבים המתוירות בספר שמואל.⁴

1 LICHTENSTEIN, מלחמה, טור 1057.

2 לדין מקרים ויסודות במלחמות אלו ראו עכשו גרשיאל, בני הרפאים.

3 גבריאל, ההיסטוריה הצבאית; אובי, עקרונות המלחמה; הרצוג וגីוזן, מלחמות התנ"ז; ידין, המלחמה בארץות המקרא.

4 זכריה קלאי, "מלחמותיו של שאול" (ליוור, ההיסטוריה צבאית, עמ' 132-145); שמואל ייבין, "מלחמות דוד" (שם, עמ' 149-165); החלק הראשון במאמרו של יגאל ידין, "עמק סוכות במערכות דוד ואחאב" (שם, עמ' 170-176) והערות 1-16 בעמ' 180-181). מאמר אחר של ידין מוקדש למלחמה הפנימית בין בית דוד לבית שאול – "יקומו נא הנערים ושחקו לפנינו" (התנטגשות בגבעון – שם ב ב 13-17) (שם, עמ' 166-169).

במאמר זה נבקש להתבונן במלחמות מזוית ראייה אחרת – ספרותית, כמובן, לבחון איך סיפורי המלחמות (ורכיב חשוב בהם הוא דברי המלכים, שהם חשובים בעיקר במישור הספרותי) משתלבים בספר, מה התרומה שלהם למסר של הספר,⁵ ובפרט לעיצוב דמותם של שאול ושל דוד. להלן יוצגו ארבעה תפקדים עיקריים, ארבעה תרומות למסר של הספר, שיש לסיפור מלחמותיהם של שאול ושל דוד בספר שמואל. שלושת התפקידים הראשונים הם בחינת אמצעי שיפוט, ואילו התפקיד הרביעי – אמצעי לציוון הגמול:

- א) הציג ביצוע המלך את חובותיו
- ב) השוואה בין שאול לדוד
- ג) השוואה בין שאול או דוד לאנשים אחרים (בספר ומהזע לו)
- ד) הענשת שאול והענשת דוד

בBOR של ארבעת התפקידים מתגלים בכל סיפור מלחמה שבספר, אלא סיפור מלחמה אחד תורם לתפקיד הראשון וגם לשני, לדוגמה, ואילו סיפור מלחמה אחר תורם לתפקיד השלישי. בהצטראפם יחד תורמים תיאורי המלחמות בספר למילוי כל ארבעת התפקידים. על חיוניותה וחשיבותה של תרומה זו נוכל לעמוד גם לאור ההערכה שככל הרוצה לעמוד על עיצוב דמותם של שאול ושל דוד בספר שמואל לא יוכל שלא לחת דעתו לתיירוד מלחמותיהם בספר. כמובן, לא נוכל לדון בכל המלחמות המתוארות בספר, אלא כחכרנו להתמקדם בספר מלחמות, והקורסו יכול לבדוק באיזו מידת הדברים בהם לידם ביטוי גם בשאר תיאורי המלחמות בספר.

א

מה חובותיו של המלך? מה המשימות המוטלות עליו? אין לנו ניסוח חוקתי מהיב במקרא בעניין זה,⁶ ובהיעדרו علينا לננות לשחוות את המשימות מתחום

⁵ בעניין זה ראוי להזכיר את השילוב המיחודה בספרו של משה גרסייאל, מלכות דוד. הפרק החמישי בספר – "מלחמות דוד", מסתירים בתת-הפרק "השתלבות מלחמות דוד בהיסטוריוגרפיה המקראית", לאחר הדיון המקיף בהיבט הצבאי עד לתפקיד-פרק זה. מחקר אחר שיצא אך לאחרונה מתבונן במלחמות (שבספר מלכים!) מזוית ראייה ספרותית ותיאולוגית, אולם התמקדשו העיקרית היא בניתוח הטקסט הבודד ולא המכילה; והוא אכן דר דיל, מלחמה בספר מלכים.

⁶ ניסוח כזה היה ככל הנראה ב"משפט המלוכה" (שם א י 25), שיש להבחין ביןו ובין נאות "משפט המלך", המכתרק בנסיבות שיפגע המלך באזרחים (ח 11-17). שלא כ"משפט המלך", תוכנו של "משפט המלוכה" אינו מופיע בספר. לתפיסה "משפט המלוכה" כתקסט חוקתי השוו בזברק, משפט המלך; אילית, כינון המלוכה, עמ' 106-114, 150.

הסיפורים. זאת נעשה, אך תחיליה נפנה למקור הلاقתי חשוב ונראה כיitzד נוכל להסתמיע בו.

כך הגדר רמב"ם את המשימות המוטלות על המלך: "שאין מליכין מל' תחילת אלא לעשות משפט ומלחמות", שנאמר: 'ושפטנו מלכנו' ויצא לפניינו ונלחם את מלחמותינו".⁷ על-פי פשטונו של מקרה, אין לראות בפסק המשפט מקור מחייב, שהרי בו מובאים דברי העם המתואוה למלך, והלווא בקשת העם מגונה באותו הקשר.⁸ יתר על כן, גם אילו היו דברי העם מוערכים בסיפור בחובב, לא היה ניתן להסתמך עליהם כבסיס פשוט לחובת השפיטה של המלך (אלא רק לחובת הצבאית), לפי שמסתבר שלשון "ושפטנו" אינה מכוננת לשיפוט-דיןנות דוקא אלא לمثال והנאה,⁹ באחד ממשמעיו העיקריים של השרוש בלשון המקרא.¹⁰ רמב"ם נאחז אפוא בפסק שAINO אלא מה שאני מכנה "היגר נסיבתי", וספק אם תוכנו אומר את שהוא נזקק לו, והוא מגיסו לשמש

אסמכתא לקבעתו ההלכתית.

אף על פי כן הכלל שקבע רמב"ם משקיף נאמנה תפיסה חזורה ונשנית בכמה מקומות במקרא,¹¹ ובפרט בספר שמואל. אכן, שתים הן חובות המלך כלפי בני עמו: א) ניהול מדיניות הגנה ומדיניות חוץ; ב) ניהול מדיניות פנים – עשיית משפט וצדק חברתי. אל שתי החובות האלה בתחום שבין המלך לעמו אני מذرף שתי חובות בתחום שבין המלך לאלהיו: א) חובה שבתודעה – לזכור תמיד שעליו הקב"ה, שהוא הוא האדון; ב) חובה שבמעשה

⁷ יד החזקה, הלכות מלכים ומלחמותיהם, פרק ד, הלכה ז.

⁸ הגינוי מוחրף עוד במאמרו של ר' אליעזר בבריתא המובאת בסנהדרין כע"ב, והוא מוצא בפסק הווה את הניסוח הפגום של הבקשה למלוכה בניגוד לניסוח המופיע בפסק קורם, שבו הוא רואה ניטוח ראוי: "תניא, רבי אליעזר אומר: זקנים שבדור – כהוגן שאלן, שנאמר: 'תנה לנו מלך לשפטנו', אבל עמי הארץ שבנה קלקלו, שנאמר: 'זהינו גם אנחנו כל הגויים ושפטנו מלכנו ויצא לפניו'". פירושו של ר' יעקב פרדו לדברי העם (ככיוויל קהילת יעקב" לפסק) הוא אמונה הסגנור אף במקרה קשה זה, אך הוא רחוק מפשטונו של מקרה.

⁹ השוו: "ושפטנו מלכנו – המלך ינהיג בענייני פנים" (בר-אפרת, שם"א, עמ' 129). בתרגום SPS הקפידו ודריקו: Let our king rule over us. מתקיין (שמואל, עמ' 67) מעיר בצדקה שהשורש שפ"ט מופיע בסיפור בשני משמעים: בפסוקים 1-3 במשמעותו, ובפסוקים 5, 6 ו-20 במשמעותו המדיני, כשקורת החיבור ביןיהם היא דברי הזקנים בפס' 5, אשר לאו התנהגוותם הלא הולמת של בני שמואל כשלופטים מבקשים "מלך לשפטנו".

¹⁰ ראו לדוגמה: "זִוְתָם בְּנֵי-הַמֶּלֶךְ עַל-הַבִּתְחָת שֶׁפְטָת אֶת-עַם הָאָרֶץ" (מל"ב טו 5); "זָאכְלִי אֶת-שְׁפָטֵיכֶם כֹּל-מֶלֶכִים נִפְלוּ" (חו' ז 7); "זָעַתָּה מֶלֶכִים הַשְּׁבִילוּ הַסּוּרוּ שְׁפָטִי אָרֶץ" (טה' ב' 10).

¹¹ קיומה של תפיסה זו בספר תהילים רוא לאחרונה פריש, לתפיסת המלוכה, עמ' 65-67.

לציית לדברי ה', ובפרט להנחיות הנ מסדרות מפי הנביאים שליחי ה'.¹² המלחמות הן אפוא אחת החובות העיקריות והבולטות של המלך, ומידת הצלחתו והתאמתו למשרתנו נקבעת גם לפי תפקודו בתחום זה.¹³ ואכן, לפי

בינה זו נוכל לעקוב אחר התווית דמותם של שאל ושל דוד בספר.

שאל מתחיל את הקירירה המלכותית שלו בהצלת אנשי יבש גלעד (שם"א א-13).¹⁴ במלחמה זו מתגלה שאל לא רק כאדם בעל אכפתיות לאומית, שנדרלה של העיר המרוחקת יבש גלעד נוגע ללבו, אלא גם כמנהיג היודע להוציא אל הפיקול ביעילות תכנית לסייע צבאי. הוא מתגלה כאיש מלחמה הנקוט תכיסי מלחמה, בכלל זה פיצול הכוחות לשלווה והפתעה האויב באשמורות הבוקר. הוא נוחל ניצחון צבאי גדול ומושיע את הנצורים. בזה הוא עונה על הנדרש על פי הクリיטריון האחד של ההנאה הצבאית. אולם אל לנו להעתלם מוספו של הסיפור, שם מתגלה דבר חשוב לא פחות: חסידיו רוצחים להוציא להורג את המזוללים בו, שתמזהו "שאול ימלך עליינו!?" (פס' 12); אך שאל דורש: "לא-יונת איש ביום זהה כי היום עשהך תשועה בישראל" (פס' 13),¹⁵ וכן מסתימם הסיפור. זאת ענותו הדתית של המלך, היודע לתלות את הניצחון בה' ולא בעצמו. בזה הוא עונה גם לחובה האחרת שהצנו – החובה

כלי שמים – ההכרה בהנאה ה'.¹⁶

ענותו זו של שאל מועצת מכוון הופעתיו של השורש יש"ע המשמש מילה מנחה בסיפור ובהקשרו.¹⁷ בפסקוק הקודם לסיפור מוצג הזולול הבוטה

12 ספק למחויבות כפולה זו של המלך أولי ניתן למצוא בסיוומו של "חוק המלך" שבספר דברים: "לכלתי רום-לבבו מאחיו ולכלתי سور מנ-המצווה ימין ושמאול" (דב' יז 20). "לכלתי רום-לבבו מאחיו" מייצג את התהום שבין אדם לחכמו, "ולכלתי سور מנ-המצווה ימין ושמאול" מייצג את התהום שבין המלך לאלהיו.

13 השו: מאיר, המלך כלוחם, עמ' 64.

14 כך על-פי סדר הפרשיות במקרא. נוכח אי הזכרת מעמדו של שאל כמלך בסיפור יש חוקרים ביקורתים (וקדם להם ר' יוסף אבן כספי) הסבורים שהצלת יבש קרמה לבחירת שאל למלך; ראו לדוגמה: ברטל, מלכות שאל, עמ' 46-47. לדחית דעתה זו ראו בובר, דרכו של מקרא, עמ' 215-217; אילת, כינון המלוכה, עמ' 115-128.

15 על-פי כי B של תרגום השבעים, הדובר הוא שמואל ולא שאל. סgal (שמואל, עמ' פה) חוזה גרסה זו בהגדירו אותה "שני חסר טעם של המתרגם". מסתבר שטעמה של גרסה זו היא שאיפה להרמוניוזיה, באמצעות התאמת הדובר בפס' 13 לנמען של פס' 12. בדרך זו מוקפח אפיונו של שאל, והוא לטעמנו חלק חזוב במסר של הספר. לדוגמה קרויה – הכרתו של דוד (בשם"ב ה 12) שהצלחתו היא מאת ה', ראו פריש, וידעו דוד.

16 להבנת תפוקה של האזהרת שאל כאפיקון חיובי שלו ביחסו את הצלחה לאלהיו השוו: אסלינגר, שם"א-יב, עמ' 375-376.

17 על חיבורו של השורש יש"ע בהקשר של הפרקים ז-יד עמד בקצרה בובר (درכו של מקרא, עמ' 213). מודעות למשמעות הופעתו השורש בסיפורנו ובפסקוק הקודם לו (י 27),

בשאול, שהיה אף חמור מזה הנזכר בפסוק 12 בסיפורנו: "וְבָנִי בַּלְעֵל אָמַרְתִּי מַה־יְשֻׁעָנוּ זֹה?! "(שם"א י' 27)¹⁸ – אדם זה, שנבחר למלך עליינו, לא יוכל למלא את יעודו הצבאי. אנשי יבש גלעד הנצורים מודיעים לנחש העמוני על כוונתם לבקש עזרה בכל הארץ, "וְאַסְטָרֵין מַשְׁעֵעַ אֶתְנוּ וַיֵּצְאָנוּ אֲלֵיכָךְ" (יא' 3). אולם בעקבות פעילותו הנמרצת של שאול ניתן לבשר לנצורים "מִחר תְּהִיחָה לְכָם תְּשֻׁועָה בְּחָם וְקָרֵי: כְּחָמָן הַשְׁמֵשׁ" (פס' 9). תשועה זו מכוחו של שאול היה מגיעה, והוא אכן מgesים את הייעוד האלוהי: "כָּבָעַת מִחר אֲשֶׁלֶךְ אֶלְיךָ אִישׁ מְרַצֵּץ בְּנֵימָן וּמִשְׁחַתּוֹ לְנֶגֶד עַל־עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְהַשְׁעֵעַ אֶת־עַמִּי מִיד פְּלִשְׁתִּים" (ט' 16).¹⁹ אף על פי כן שאול בענותו אינו תולה בעצמו את התשועה אלא בה'.

אחר מלחתה זו באוט שתי מלחות שבוחן נכשל שאול במילוי חובתו כלפי אלוהיו – קרב מכמש והמלחמה בעמלק. במלחמה הראשונה שאול מזכיר את קרבן העולה בלי להמתין לשמואל (יג' 8-9), ועל זה הוא שומע תוכחה מפורשת מהנביא (שם, 13-14). הוא אף עוצר בעיצומו את הליך השאלת בה' בראותו את התרבותות הלווחמים במחנה האויב (יד' 18-19).²⁰ במלחמה השנייה – מלחתה בעמלק, הוא אינו מ מלא את פקודת הנביא בשלהותה ומיתיר בחיים את אג' ואת מיטב הצאן והבקר ושוב שומע דברי תוכחה מרימים מהנביא (טו' 19, 22-23, 26, 28-29). עם זה ספר שמואל מציג תמונה מורכבת של המציאות, שכן הוא מתאר את הכישלון הדתי כמתלווה אל היישג צבאי. במלחמה הראשונה נאמר: "עִוּשֵׁעַ הָיָה בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־יִשְׂרָאֵל" (יד' 23), "וַיַּפְּכוּ בַּיּוֹם הַהוּא בְּפְלִשְׁתִּים" (פס' 31);²¹ גם המלחמה בעמלק הייתה היישג צבאי, והכתב מודיע: "וְנִזְקַק שָׁאֹול

תוֹךְ הַבְּנָה בֵּין הַמִּיחָסִים אֶת הַתְּשׁוּעָה לָהּ וּבֵין מִיחָסִהָה לְבָשָׂר וְדָם, מִצְוִיה אֶצְלֵי שְׁמוֹאֵל לְנִיאָדָה; וְרוֹא פְּרִישָׁה, פְּרִשָּׁנוֹת סְפָרוֹתִית, בְּפִרְטָה עַמְּיָה, 355, 363 סְעִיף ו'.

18. ויושם לב: אין הם מציינים את שמו ואף לא נוקטים את בינוי הגוף "הוא", אלא רק "זה" המשפיל.

19. דברי ה' לשמואל מתייחסים למשמעות הצבאית העיקרית של המלך – המלחמה בפלשתים, אך לעניינו חשובה הופעת הפועל "הוֹשִׁיעַ" בהם, כשהוא מוסב על שאול.

20. הפסקת הליך השאלת בה' נדונה לשיליה כבר אצל חז"ל (ויקרא רכח, פרשה כו), כשבהתיחסותם לדה"א י' 13-14 הם מונים "חמש חטאות" שבעתין מטה שאול. את האשמה האחודה המנوية בכתב – "וְלֹא דָרַשׁ בָּהּ", הם דורשים מכוכנת לעניין זה.

21. התמונה מורכבה יותר, שכן המורכבות מתגללה אף בתחום המישור שבין המלך לאלהוו. לעיל הציגנו מישור זה כמושחת על שתי חבות – חובה שכתרודעה וחובה שבמעשה. אמנם שאול נכשל בחובה המעשית, אולם בחובה שכתרודעה הוא יודע כל העת שהוא שליח ה', וכך הוא שואל בה' בעת המלחמה: "הָאָרֶד אֶתְרַי פְּלִשְׁתִּים? הַתְּתַגֵּן בִּיד יִשְׂרָאֵל?" (שם"א י' 37) ואר מカリין: "כִּי חִי־הָיָה הַמּוֹשִׁיעַ אֶת־יִשְׂרָאֵל" (שם, 39) – גם במלחמה שבה הוא עבר על הנחות הנביא כבוד לו שההצלחה מأت ה' היא.

את-עמלק מחוילה בזאת שור אֲשֶׁר עַל-פָּנֵי מִצְרָיִם: וַיַּתְפַּשׂ אֶת-אֶגְמָלָךְ²²
וְאֶת-כָּל-הָעָם הַחֲרִים לְפִי-חֶבֶב" (טו 7-8).

ואולם מצב הביניים המורכב הזה (הישג צבאי וכיישון דתי) לא נמשך לעד. סיפור הרו-קרב עם גלית הוא לא רק סיפור ראשית פעילותו המוצלח של דוד אלא בזמן נתן גם סיפור כיישנוו הצבאי של שאול.²³ מול גלית, הענק הפלשתי, לא מתיזבב שאול, המנהיג שאופיין "משבמו ומעלה גביה מכל-העם" (ט 2). הסיפור אף מעמת בין תגובתו של שאול לתגובתו של דוד. שאול עצמו כלל נכחים מן הענק הפלשתי: "וַיִּשְׁמַעْ שָׁאוֹל וּכָל-יִשְׂרָאֵל אֶת-דְּבָרֵי הַפָּלֶשֶׁתִּי הָאֱלֹהִי וַיַּחֲזֹקֵנוּ וַיַּרְאֵנוּ מֵאָד'" (יז 11), ואילו דוד מוצג על ידי המספר בהנגדה לכל אלה: "וַיַּדְבֵּר פְּדָבְרִים הָאֱלֹהִי וַיִּשְׁמַעْ דָוד. וּכָל-אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּרֹאָתֶם אֶת-הָאֱלֹהִים מִפְנֵיו וַיַּרְאֵוּ מֵאָד'" (שם, 23-24). בהסמכת פסוק 24 לפסוק 23 מביליט המספר את ההגדרה: בעוד שבפסוק 11 הנושא של השמייה והיראה הוא אותו נושא – שאול וכל הלוחמים, הרי עתה יש 'חלוקת עבודה' בין הנושאים: דוד שומע, ואילו הלוחמים יראים.

חומרה מן המחדל הפיסבי היא העשייה האקטיבית השלילית. בעקבות הצלחותיו של דוד מתעוררת אצל שאול קנאה בו עד כדי ניסיונות שונים ומשונים להרגו, עצמו (על ידי הטלת חניתו עליו), בדרישה מיונתן בנו ומעבידיו להרגו וגם בדרך עקיפה של גריםה לנפילתו בקרבות. לאחר מכון יוזם שאול את מדיניות המרדפים אחר דוד, ועל הצבא מוטל לעסוק במלחמותו האישית נגד דוד. תיאור המספר – "וַיִּשְׁמַעْ שָׁאוֹל אֶת-כָּל-הָעָם לְמַלְחָמָה לְרִדְתָּה קָעֵילָה לְצֹדָר אֶל-דָוד וְאֶל-אֶנְשִׁיו" (כג 8), אמרה להזכיר לנו את פעילותו הצבאית בעת גיוס העם למלחמה בעמלק: "וַיִּשְׁמַעْ שָׁאוֹל אֶת-הָעָם וַיִּפְקַדֵם בְּטַלְאִים מִאֲתִים אֶלָף רְגֵלִי וְעֶשֶׂרֶת אֶלָפִים אֶת-אִישׁ יְהוּדָה" (טו 4), וכך הוא ממחיש את שינוי היעד של הפעולות הצבאיות.²⁴ בשני מרדפים אחרים מעדיף שאול את איכות הלוחמים על פני הכותמות, ומוספר עליו: "וַיַּקְחֵ שָׁאוֹל שְׁלַשֶׁת אֶלָפִים אִישׁ בָּחוֹר

22 אם נזכיר שהמלחמה בעמלק הייתה לא רק על רקע התחשנות היסטורית אלא היה בה גם ממד אקטואלי, נעריך ב יתר שאת את החשיבות הצבאית של ההישג. ואכן, בסיכום מלחמות שאול נאמר: "וַיַּדְבֵּר אֶת-עַמְלָךְ וַיַּצְלֵל אֶת-יִשְׂרָאֵל מִיד שָׁקָהו" (שם"א יד 48) – לשון הצלחה היא ביטוי להתגברות על בעיות אקטואליות. על חשיבות הדיווח על הלחימה בעמלק נעמוד בפרק הבא של המאמר (בסעיף 2).

23 שפizer, אשר יצא לפניהם, עמ' 38-39 והערה 4 (ולדעתו מסתתרת בתיאור ביקורת גם על יונתן); גרסייל, עיון ספרותי, עמ' 125-128, 130; פוקלמן, אמנות הספר בשמואל, ב, עמ' 158; מאיר, המלך כלוחם, עמ' 65.

24 ראוי לציין שהשורש שם"ע מופיע בבניין פועל רק פעמיים בכל המקרא – בשני הכתובים המשוימים כאן.

מלך-ישראל וילך לבקש את-דוד ואנשיו על-פנֵי צורי היעלים" (כד' 2), "וַיָּקֹם שָׁאוֹל וַיִּרְאֶל אֶל-מִדְבָּר-זִיף וְאֶת-שְׁלֶשֶׁת-אֶלְפִּים אִישׁ בְּחוֹרֵי יִשְׂרָאֵל לִבְקַשׁ אֶת-דָוד בְּמִדְבָּר-זִיף" (כו' 2). המספר "שלשת אלפים איש בחור" אמרו כנראה על-צבא הקבע, שעלה הקמתו מוסופר בתחילת קורות מלכות שאל: "וַיַּבְחַר-לוּ שָׁאוֹל שְׁלֶשֶׁת אֶלְפִּים מִיּוֹתָרָאֵל" (יג' 2). כך מידוררת הפעלת הצבא האיכוטי מצרכיהם לאומיים אמיתיים לצרכיו הפרטיים המדרומים של המלך. אמצעי אחר המעיד על הידוררות המדיניות הביטחונית של שאל הוא ההרמזה לניגוד שבין התנהגותו במלחמת עמלק, שבה לא קיים את הצו האלוהי במלואו – "עַתָּה לְךָ וְהַכִּימָה אֶת-עַמְלָק וְהַחֲרַמְתָּם אֶת-כָּל-אַשְׁר-לוּ וְלֹא תִּחְמַל עָלָיו וְהַמְּתָה מֵאִישׁ עַד-אֲשָׁה מַעַל וְעַד-יָוֵן מִשּׁוֹר וְעַד-שָׁה מִגְּמָל וְעַד-חַמּוֹר" (טו' 3), ובין התנהגותו האכזרית כלפי אנשי נוב בחשד שאבימלך סייע לדוד: "וְאֵת נֶבֶן עִיר-הַפְּנִינִים הַכָּה לְפִי-חָרֵב מֵאִישׁ וְעַד-אֲשָׁה מַעֲזִיל וְעַד-יָוֵן וְשׂוֹר וְחַמּוֹר וְשָׁה לְפִי-חָרֵב" (כב' 19).²⁵

מספר הקרב עם גלית מתחילה דוד את עלייתו הפומבית. במלחמות מול גלית הוא לא רק מפגן אומץ לב ותוישה אלא גם מגלה את אמונהו העמוקה בה'. אלכסנדר רופא מטעים את שלוש ההצלחות התיאולוגיות ממשמע דוד, והוא מסיק מהן על "ציר תימאטי" של הספר: עימות דתי בין הפלשתי המקלל ובין דוד המאמין. לדעתו, ציר זה שונה מהצד התימאטי העיקרי של הספר – עימות בין נער רועה קטן ולא מפורסם ובין גיבור ענק ומפורסם. זיהוי שני הצלרים התימאתיים משמש אותו לויהוי שלבי התפתחותו של הספר – מיצירה עממית אוניברסלית חילונית לסיפור אמונה יהודית.²⁶

כנגד ההצלחות האמונה של דוד נוכל למצוא בספר שלושה ערעורים על דוד: ערעורו של אליאב אחיו הבכור על כוונתו, ערעורו של שאל על התאמתו ויכולתו, ערעורו של גלית על סיכוי הצלחתו. כל מעורר מייצג מישור אחר, החל במישור המשפחה, עבר למישור הלאומי וכלה במישור הבין-לאומי. ניתן להבחין בהקללה ברורה בין שלושת הערעורים ובין שלוש ההצלחות האמונה, ככלומר, העימות הדתי אינו סותר את העימות הגילי, אלא הם מחוברים זה לזה ויחד יוצרים את שלמותו העליילתית של הספר.²⁷ את ההצלחות הראשונה (פס' .407-406)

25 ראו מאמרו של ר' מנិ ביומא כב ע"ב; פוקלמן, אמנויות הספר בשמואל, ב, עמ' 406-407 רואיה לאזכור קביעתו הקולעת של בר-אפרת (שם"א, עמ' 288): "מה ששאל לא עשה לעמלק (חרם מוחלט) הוא עושה לעיר הכהנים שלו עצמו. בשני המקרים הוא פועל נגד נציגי ה': בפעם הראשונה לא קיים דבר הנביא, ובפעם השנייה הוא הורג את הכהנים".

26 ראו רופא, מלחמת דוד בגלית, בפרט עמ' 55-57.
27 והשוו קביעתו של שמעון (הנגדה, עמ' 254), שהנגדה בין דוד המוגדר "נער" ו"קטן"

26) משמעו דוד באזני הlohנים שלידו, את השניה (פס' 36-37) באזני שאול המלך, ואת השלישי (פס' 45-47) מול גלית. שתי הכרזות האמונה האחרונות של דוד הן תשובתו לעדרו עליו (פסוקים 33 ו-43-44), ואילו בהכרזה הראשונה סדר הדברים הפוך: הכרזת האמונה שלו (פס' 26) קדמה לעדרו הראשון, עדרו של אחיו (פס' 28), והוא עצמה הסיבה לעדרו. יש בזה כדי להאיר באור שלילי מובהק את אליאב, אשר מגנה אדם המכין לבב כואב ומאמין על הצדקה להסידר חרפיה מעל עמו. הכרזות האמונה של דוד מזכירות את דברי שאול בראשית דרכו – "כִּי הַיּוֹם עֲשָׂה־הָיָה תְּשׁוֹעָה בִּישָׂרָאֵל" (יא 13), אלא שאול ראה בכך את הניצחון לאחר מעשה, ואילו דוד מלא ביחסון בניצחון עוד לפני התקיימותו. לעומת פעלנותו של דוד, שאול ולוחמיו היו פסיביים ולא היה להם מענה לאתגר הפלשתי הכרוך בהשפתם כבוד ישראל. בזה מירמה שאל דוקא לאנשי עירו, אשר למשמע דבריו שליחים מיבש גלעד על כוונת נחש להשפירם תגובתם לא הייתה אלא "וַיָּשָׂאֵ בְּלָהָם אֶת־קְוָלָם וַיַּבְפּוּ" (יא 4).

סיפור ניצחונו המפתח של דוד על הענק הפלשתי בשם "א" יז משמש לקורא המחבר לצדקת הבחירה האלוהית בדוד, שעלייה סופר בסמור (שם"א טז-1),²⁸ ממש כשם ששיפור ניצחונו של שאול על נחש העמוני (יא 1-13) משמש וראה לצדקת הבחירה האלוהית בשאל, שעלה ב跳舞ה הפומבי סופר בפרק י. לשון אחר: הסיפור הראשון על כל אחד משני הנבחרים מציג את בחירתו "מלמעלה", כשהנבחר הוא פסיבי, ואיננו יודעים טעם לבחירתו, ואילו בסיפור השני הנבחר עולה "מלמטה", הוא מתקדם בזכותו תושיתו ופעילותו האקטיבית.²⁹

בעקבות הניצחון ממנו שאל את דוד על אנשי המלחמה (יח 5), ונאמר עליו: "וַיִּשְׁמַחַוּ לוֹ שָׁרַד־אָלָף וַיֵּצֵא וַיָּבֹא לִפְנֵי הָעָם" (שם, 13), וכן: "וְכָל־יִשְׂרָאֵל וַיַּהֲיוֹת אָהָב אֶת־דָוד בַּיּוֹתָה יוֹצֵא וּבָא לִפְנֵיהם" (שם, 16).³⁰ עד מסופר שהצליח במשימותיו הצבאיות. אחר רצח איש־בושת בן שואול, כשוקני ישראל באוים אל דוד ומצייעים לו את המלוכה, הם מצינים באזונו: "גַּם־אָתָּת מֶלֶךְ גַּם־שָׁלָשׁוּם בְּהִזְוֹת שָׁאוֹל מֶלֶךְ עַלְינוּ אַתָּה הַיִתְהַמֵּץ בְּמַזְכֵּדָךְ".

לבין שלושת האנשים הגדולים והגבויים "היא רק חלק מהנגדה רחבה יותר בסיפור בין ההסתמכות על שיקולים כמוותיים ונתונים פיזיים לבין האמונה בכוחו של ה' להושיע".

28 השוו: פוקלמן, אמנות הספר בשמואל, ב, עמ' 204-205.

29 השוו: אלטר, אמנות הספר, עמ' 172-174 (פרק על ספר דוד).

30 על משמעות הלשון "וַיֵּצֵא וַיָּבֹא לִפְנֵי הָעָם" עמד מאיר (מלך כלוחם, עמ' 66) בציינו שכרכגים דוד את שאיפת העם בבקשת המלוכה: "וַיֵּצֵא לִפְנֵינוּ וַיַּחֲמַם אֶת מָלְחָמָתֵנוּ" (ח 20).

וְהַמִּבֵּן אֶת-יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר ה' לְךָ אַתָּה תְּר֣וּה אֶת-עֲמֵדִי אֶת-יִשְׂרָאֵל וְאַתָּה תְּהִיא
לְנִגְדֵּן עַל-יִשְׂרָאֵל" (שם"ב ה' 2). ויושם לב לניסוח המדויק: "אתה הייתה קרי
הייתה" – הקדמת כינוי הגוף מרגישה שגם בימי שאל היה דוד (ולא שאל!)
המושzia והhabi. ועתה עשייתו הצבאית היא אחד משני הנימוקים לבחירת העם
בו למלך, כשהנימוק השני הוא ייעודו ממשמים.³¹ בהיותו מלך על כל ישראל
דוד מתחיל את פעלותו במצצע כיבוש ירושלים וקכיבתה לבירה (שם, 6-9).
באותו הקדר מסופר על שתי מלחמותיו בפלשתים. התיאור מדגיש כיצד הוא
מקפיד לשאול בה' ולצית לדברו לא רק כשהתשובה היא "עליה כי-נתן אַתָּה
אֶת-הַפְּלִשְׁתִּים בִּזְקָה" (שם, 19), אלא גם כאשר התשובה היא "לֹא תִּעַלְּה הַסְּבָב
אֶל-אֶחָרִיחֶם" (שם, 23).³²

ואולם בכוא היום גם דוד יחתא, וחטאו הגודול הוא המעשה בכת-שבע.
למעשה זה יש רקע צבאי, שהרי כל האירוע מתרכש בעקבות גירושו של בעל
אוריה עם שאר הלוחמים למצור על רבת בני עמו, וגם גרים מותו כרוכה
במערכת הצבאית. הבסיס לכל מה שהתרחש הוא הנתוונים שמוסר לנו המציג
בפסוק הראשון של הסיפור: "עִיָּהִי לְתַשְׁוֹבַת הַשָּׁנָה לְעֵת צָאת הַמְּלָאכִים וַיָּשַׁלַּח
דָּוד אֶת-יְזָאֵב וְאֶת-עֲבָדָיו עָמוֹ וְאֶת-כָּל-יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁחַטוּ אֶת-בְּנֵי עָמוֹ וַיָּצַרְוּ עַל-
רְבָּה וְדָוד יוֹשֵׁב בִּירוּשָׁלָם" (שם"ב יא 1). האם יש בפסוק זה ביקורת על דוד על
שלא יצא הפעם עם הלוחמים?

בתשכ"ח פורסם מאמר פורץ דרך דרך בתחום הגישה הספרותית בחקר המקרא –
מאמרם של מנחם פרי ומאיר שטרנברג.³³ במאמרם הם ציינו את החינויות
של שימוש במלים ספרותיים מודרניים להבנת הסיפור המקראי. בין השאר
הם דנו בפסוק המציג. לדבריהם, הפסוק בניו במתכוון במבנה לא סימטרי
כדי לעתת בין שליחת יואב, "עֲבָדָיו" וכ"ל ישראל" למלחמה על רבה ובין
הישארות המפקד העליון של הכוחות הלוחמים בביתו. לאחר הרישה הארוכה
הholmות בנו שלוש המילים של השיפה: "וְדָוד יוֹשֵׁב בִּירוּשָׁלָם".³⁴ את הביקורת
יזכרת לא רק הכמות אלא גם האיכות. הניסוח המסתויים הנוקוט ברישה –
"לְעֵת צָאת הַמְּלָאכִים", הוא ניסוח תמים לכואורה, המצביע את עונת השנה שבה

31. ההילוב של הבחירה האלוהית עם היזמה האנושית שעליו עמדנו לעיל מכוח סמכות
 הפרשיות הן אצל שאל (בחירה ומיד הצלחה יבש גלעד) והן אצל דוד (בחירה ומיד ניצחון
על גלית) מופיע כאן במפורש בדרכי הדמיות בסיפור.

32. חז"ל (מדרש תהילים כז, ב, מהד' בובר, עמ' 223) הצביעו התנהגות זו של דוד כמנוגרת
להתנגדות שאל, שהפסיק בעיצומו את הлик השאלה בה'.

33. פרי ושטרנברג, המלך מבט אירוני.

34. להגדרה הנבנית באמצעות הבדלים באורך היחידות המושוואות ראו עכשו שמעון, הנגרה,
עמ' 98-102. הוא אינו מזכיר את הכתוב הנדרן.

התקיימה המלחמה – עונת האביב, שבה נוח לצאת להילחם, אך הלשון "לעת צאת המלך(א)כ'ם" צופנת לדרותם ביקורת נוקבת על דוד: בעונה שבה המלכים נהגים לצאת לקרב שיגר דוד למערכה את שר הצבא ואת כל הלוחמים, אך הוא – שלא כדרך המלכים, נשאר ספון בביתו, ומשם התפתח החטא. הו"ז הפותחת את הסיפה – "וְדוֹד יוֹשֵׁב בִּירוּשָׁלָם", אינה ווי"ז החיבור גרידא אלא ר' הניגוד: אבל דוד נשאר בביתו. נמצא שהמצג כאן אינו רק דיווח אובייקטיבי של נתוני הרקע הדרושים להבנת הסיפור אלא גם הבעת עמדה סמויה, ביקורת על דוד.³⁵ גם חוקרים אחרים הטרפו להערכתה שבפסקוק רמוזה ביקורת על דוד.³⁶ לחוקרים אלה קדמו מפרשימים מסורתיים בעלי רגשות גבוהות לשון המקרא – ר' שמואל לניאדו, ר' יעקב פרדו ומלבי".ם. נעין בדיאקו של האחרון במילוטיו השונות של הכתוב זהה, כשהוא מוצא את הביקורת רמוזה בהן:

ירמו שע"י שיב המלך בביתו ולא הlk בעצמו ללחום מלחמת ה' בא מעשה זו לידו. ولבל תאמר שהיה יגע ורופא ידים ממלחמה הקודמת, אמר שהיה לתשובה השנה. ולבל תהשוב שלא היה עת ראוי לצאת מפני הקור והגשם, אמר לעת צאת המלכים, כי היה בחידש סיון שכל מלכי ארץ יוצאים ופניהם בקרב. ולבל תאמר שהיתה מלחמה קטנה שאין כבוד המלך לצאת בה בעצמו, אמר כי שלח את יואב שר הצבא ואת עבדיו... ואת כל ישראל, ובזה היה ראוי שליך מלכים לפניהם... זהה נמשך זמן רב, וככ"ז ודוד יושב בירושלים, ולא בא לעוזרת ה' בגבורים.

אחר החטא יבואו על דוד אירועים קשים, והחמור שבhem – מרد אבשלום. במערכה נגד אבשלום ביקש דוד להשתתף אך נענה לרצון העם שתבע שיישאר בעורף (שם"ב יח 1-4).³⁷ אף על פי כןanno שומעים את שבחו כלוחם מפי בני העם כולם לאחר מות אבשלום: "המֶלֶךְ הָצַלָנוּ מִפְּאַבְּיָנוּ וּהָוָא מַלְטָנוּ מִפְּאַפְּלָשְׁתִּים" (יט 10). גם במה שמכונה הנטפה של הספר, פרקים כא-כד, anno קוראים על דוד הלוחם הן בסיפור מלחים (כא 15-17, 22) הן בשירותו הגדולה של דוד (פרק כב). כל זה גורם שעל אף המUIDה האחת בשם"ב יא,

35 לדוגמאות לשיטות (גלווי או סמוני) המצוין במצג ראו צהר, המציג, עמ' 38-47.

36 רידוט, סיפור הרירושה, עמ' 152-153; פולצין, דוד, עמ' 109-110 (לצד הדגשתו את הכתיב "מלכים"); סימון, קריאה ספרותית, עמ' 110-111, 119; אלטר, שמואל, עמ' 249-250; צהר, המציג, עמ' 46. לדעת אחרת, שלפיה אין בפסקוק ביקורת, ראו גרטיאל, מלכות דוד, עמ' 101-105.

37 לדעת מאיר (מלך כלוחם, עמ' 69-70), אין דעת המספר נוחה מכך, והוא מונה ארבע ראיות לטעתו.

נותר אצל הקורא הרוושם שדור יוצא בראש הלוחמים כל זמן שהדבר נתון בידיו. ההבדל בין שאל הירוד מכתת הספר כחוטא ובין דור הירוד כמו שנחمرק מעוננו מתבטאת גם בנקודת וו של היציאה למלחמה.³⁸

ב

כאמור, התפקיד השני של המלחמות בספר שמואל הוא השוואה בין שני המלכים הגדולים בספר – שאל ודוד. נעמוד כאן על שלוש השוואות:

- 1) סיכון הייגים בתחום הצבאי: את מחקרו על מלכות שאל פותח שמואל אברמסקי בניתוח רשות מלחמות שאל בשם "א" יד 47-48. הוא מצביע על חלוקת הרשימה לשתיים: כל המלחמות לעומת המלחמה בעמלק, שהייתה חשובה גם מבחינה צבאית-מדינית, ורק בה מופיע הפועל "ויך".³⁹ מקבלת לה רשות מלחמות דור בשם "ב" ח 1-14 – רשותה מפורטת בהרבה, ובתוכה גם נשוד סיפור אחד על הסכם שלום. בהשוואה אנו יכולים לראות את הדמיון בין שתי הרשימות: בראש ובראשונה את הייחוד בפעולות המלכים, שבניגוד לשופטים שקדמו להם אינם נלחמים רק בזירה אחת אלא "ニילחם סביב בכל-אייכיו" (שם"א יד 47).⁴⁰ אולם יש גם הבדלים. הבולט שבהם הוא ציון עוזת ה' לדוד – "ניושע ה' אֶת־דָּוד בְּכָל אֲשֶׁר־הַלֵּךְ" (תחילה בפס' 6, אחרי הניצחון על מלכיות ארם, ושוב בפס' 14, בסיום הרשימה), והיעדר ציון כזה אצל שאל. בוגר לשון תשועה מופיע אצל שאל הפועל "ירשיע": "יבכל אֲשֶׁר־יִפְנֶה יִרְשֶׁעַ" (פס' 47).⁴¹ לדעת אברמסקי, מלכתחילה כוונת הדברים היא לשבחו של שאל, וההרשעה היא לשון משפטית במקורה: חrichtת דין מרשייע, חיבור האויבים. אין זו הכוונה מוחלטת אלא פגיעה. עם זה מתוך ראיית הספר בכללותו עשוי הפעול "ירשיע" לעורר קונוטציה שלילית של עשיית רע.⁴² בנגד לכך ניצב האמור על

38. עם זה ראויים לציון דברי קרייב (שבעת עמודיו התנ"ך, 110): "וגם בספריה גלויה אין שאל יורד מכתת התנ"ך באפס הור. קינת דור... מהדשת זהרו המועם של שאל". לעניינו חשוב אזכור של שאל בקינת דור כ"גבור" והכרזות דור "קָשַׁת יְהוֹנָתָן לְאַנְשָׁג אֶחָד וְחַרְבָּ שָׂאֵל לְאַשְׁׁוֹב רִקֵּם" (שם"ב א 22).

39. אברמסקי, ראשית המלוכה, עמ' 33 ואילך.

40. אברמסקי, ראשית המלוכה, עמ' 361-362.

41. אמנים בטה"ש: סטוּאַתְּ – יוושע. להערכתנו נוסח המסורה ראו אברמסקי, ראשית המלוכה, עמ' 41-46. להעדרת גרסת השבעים ראו מק-קרטר, שם"א, עמ' 254. הרצברג (שמואל, עמ' 119-120) מעדיף לשחרור "ירושיע".

42. השוו: קיל, שמואל, א, עמ' 115. גروسמן מוסיף להערכת אברמסקי את ההסתמכות על ההקשר המצוומצם – אזכור המלחמה בעמלק שבא חטא שאל, הבא מיד אחר הופעת הפעול "ירשיע"; ראו גROSMAN, כפל משמעות, עמ' 152-153.

וזה בפסקוק המופיע מיד בתחום רשימת המלחמות שלו: "ונִיהִי דָוד עֲשֵה מְשֻפֶט
בְּצַדָקָה לְכָל-עַמּו" (שם"ב ח 15) – דוד כשופט צדק, דהיינו הוא מלא גם את
חובתו השנייה כלפי בני עמו. השורש צד"ק האמור כאן על דוד יכול להתפרש
מציב בהנוגה לר' ש"ע, המופיע ברשימה המקבילה של מלחמות שאול.⁴³

(2) היחס לעמלק: כדיוד, חטאו הגדול של שאול הוא אי קיום דבר ה'
בשלמותו במלחמה בעמלק. והנה סיפור הבשורה לדוד על מות שאול נפתח
במצן: "ונִיהִי אַחֲרֵי מוֹת שָׁאוֹל וְדָוד שֶׁב מִהְכּוֹת אֶת-הַעֲמָלָק וַיַּשֵּׁב דָוד בַּצְקָלָג
בַּסְּפִים שְׁנִים" (שם"ב א 1). כאמור, המזג אינו רק הצגה תמיינה של נתונים,
אלא אפשר שיימצא בו גם שיפוט (גלווי או סמוני). ואכן, כבר עמדו על כך
SHIPOT נרמזו בפסוקנו: שאול מת, והעוז שבעטיו מת הוא אידיקום דבר ה'
בשלמותו במלחמה בעמלק.⁴⁴ כך אמר לו בምורש שמואל בהtaglotו אליו בליל
הקרב: "ונִיעַש ה' לו באשר דבר ב ידי וינ��ע ה' אֶת-הַמְּמָלָכָה מִיךָ וַיַּתְנֵה לְרַעָה
לְדוֹד. בְּאַשְׁר לְאַשְׁמָעַת בְּקוֹל ה' וְלְאַשְׁעָתָת חֶרְוֹן-אָפוּ בְעַמְלָק עַל-כֵן הַכָּרֶב
הַה עָשָׂה-לְךָ ה' הַיּוֹם הַזֶּה. וַיַּתֵּן ה' גַם אֶת-יִשְׂרָאֵל עַמְךָ בַּיָּד-פְּלִשְׁתִּים וּמְחַר
אתה וּבְנֵיךְ עַמִּי גַם אֶת-מַחְנָה יִשְׂרָאֵל יִתְנַחֵן ה' בַּיָּד-פְּלִשְׁתִּים" (שם"א כח 17-19).

לעומתו דוד חוזר לצקלג לאחר שהרג עמלקים. הרוי לפניו מלך שבידו היכולת
להילחם בעמלק ואני מלא חובתו במלואה, ולעומתו מי שאינו מצווה כמלך
ובכל זאת נלחם בעמלקים.⁴⁵ שאול אף מומת בידי נער ממוצא עמלקי, לפי
תיאורו של הלה (שם"ב א 10, 14-16), והרי יש בזה כדי לסייע מעין עונש של
מידה כנגד מידה.⁴⁶

(3) התגובה על ההאשמה בחטא: שאול מודה בחטאו במלחמה בעמלק. גם
דוד מודה על חטא בעקבות מעשהו בכת-שבע:

43 אברמסקי, ראשית המלוכה, בפרט עמ' 45-46.
44 ארליך, מקרה פשוטו, ב, עמ' 180; קיל, שמואל, ב, עמ' שטו. הארדה ספרותית נאה זו כבר
עמד עליה ר' שמואל לניאדו בפירושו "כלי יקר" על אתר: "זומקם שהזכיר מיתה שאול,
שהיתה הסיבה על אשר לא עשה חרון אף ה' בעמלק, הזכיר שאו אחרי מות שאול יזרוד שב
מחכות את העמלק", וכן בזמן שנפל שאול ומת, בו נתעלה דוד ונצח את עמלק"; וכיוצה
בזה ר' יעקב פרדו בפירושו "קהלת יעקב".

45 ההקדש הקודם לפסקוק המזג בניו כולו במבנה מסורגי – סיפורו על דוד וסיפורו על שאול:
כח-כח 2 (דוד); כח-3-25 (שאול); כת 1-ל 31 (דוד); לא (שאול). המבנה המסורגי ואזכור
מלחמות דוד בעמלקי בקטועים הנוגעים לו מכוננים את הקורא להשוות בין שני המלכים
גם בפסקוק המזג, שבו נזכרים שני שמות המלכים גם יחד; והשוו: זקוביץ, פרשנות פניז'
מקראית, עמ' 39-40. דוגמה נוספת לבניה מסורגת המכון את הקורא להשוואה מעמתה בין
דמויות מצויה בתחילת הספר: שם"א ב 1-ד 1" (שמואל לעומת בני עלי).

46 השוו: גרטיאל, עין ספרותי, עמ' 146.

הודאת דוד בחתאו (שם"ב יב 13)	הודאת שאל בחתאו (שם"א טו 24)
ויאמר דוד אל-נַּתֵּן חֶטְאִי לְהָיָה ויאמר נַתֵּן אֶל-דָּוד גָּסִידָה הַעֲבֵר חֶטְאָתֶךָ לֹא תִּמְוֹת.	ויאמר שאל אֶל-שְׁמוֹאֵל חֶטְאִי כִּי-עֲבָרְתִּי אֶת-פִּידָה' וְאֶת-דְּבָרִיה' כִּי יָרָאתִי אֶת-הָעָם וְאָשְׁמָעַ בְּקֻלָּם.

אכן, זאת גודלו של המנהיג, בחינת "ימורה ועווב ירוחם". ובכל זאת מה רכז ההבדל ביניהם! שאל איינו מודה מיד, וגם כשהוא מודה לבסוף, הוא מוסיף מעין 'אבל' קטן: "חֶטְאִי... כִּי יָרָאתִי אֶת-הָעָם וְאָשְׁמָעַ בְּקֻלָּם". בהצדוקות זו שאל מאשר שהוא לא צית לדבריו אלא לדברי גורם אחר – העם, מעשה שהוא היפך הגמור מייעודו של המלך, כפי שהבריו הנביא: "אִם-תִּתְירָאו אֶת-הָעָם וְעַבְדוּתָם אֶת-הָעָם וְשִׁמְעָתָם בְּקֻלָּוֹ וְלֹא תִּמְרוּ אֶת-פִּי הָאָדָם וְהִתְמַמֵּת גָּסִידָה וְגָמַדְמָלָךְ אֲשֶׁר מֶלֶךְ עֲלֵיכֶם אַחֲרֵי הָאֱלֹהִים" (יב 14).⁴⁷ אולם גם דבריו עד הנמקה זו הם בעיתיים, ומאריך שטרנברג ציין את החומרה שבהתנהלות שאל בסיפור המלחמה בעמלק כשהוא מנסה להסיר מעליו את האחריות ולהטיל אותה על העם.⁴⁸ לעומת דוד מגיב מיד לדברי נתן "עֲתָה הָאִישׁ" (שם"ב יב 7), מתוויה: "חֶטְאִי לְהָיָה" (שם, 13), ואינו מוסיף הסבר או הסתייגות ואינו מטיל את האשמה על זולתו.⁴⁹

ג

תקיר שלישי של תיאורי המלחמות בספר שמואל הוא לשמש אמצעי ליצירת השוואות בין שאל או דוד לאנשים אחרים מספר שמואל או מחווצה לו. להלן שלוש דוגמאות:

1) מלחמת שאל למען יבש גלעד: סיפור הצלת יבש גלעד בתחילת מלכות

47 לדין בדברי שאל ובהרשות העצמית שהוא מרשים בהם את עצמו (כולל בהנגדה לפטוק המציג את הייעוד) ראו פריש, כי יראתי.

48 שטרנברג, הפוואטיקה, עמ' 505-508.

49 לניגוד שבתגובותיהם ולחשיבותו בספר השוו דברי אל-יצור: "נמצא, שני הפרקם האלה, שם"א טו ושם"ב יב, הם המרכז והגרעין של ספר שמואל. הספר בא להציג זה מול זה שני אישים... ששאל הָאָדָם חֹוטָא רְגִיל... דוד הָאָנָלָה בְּחַטָּאוֹ וְאַצְלָל מִזְבְּחָוֹ וְמִצְפָּנוֹ" (אל-יצור, המלחמה בעמלק, עמ' 318). דוד מודה על חטאו גם בסיפור מפקר העם, ושם הכרת החטא שלו גוזלה אף יותר, משום שבו דוד מכיריו ביוזמתו על חטאו בלבד שקרה לכך תוכחת הנביא (שם"ב כד 10).

שאל מעלה את זיכרונו של סיפור פילגש בגבעה.⁵⁰ בטבלה שלහן נציג את גלשות המשותפות הבולטות ביותר:

הצלה יבש גלעד (שמ"א יא)	פילגש בגבעה (שופ' יט)
זהנה שאול בא אחרי הבקר מז"ה שדה ניאמר שאול מה-לעם כי יבטו ויספרו-לו את-דברי אנשי יביש (5).	זהנה איש נזקן בא מז-מעשיהו מז"ה השדה בערב והאיש מהר אפרים הווא-בר בגבעה ואנשי המקום בני טני (16).
ויאמרו אנשי יביש מחר נצא אליכם ועשיתם לנו בכל-הטוב בעיניכם (10).	זהנה בתיה הבתולה ופילגשיה או-זיא-ה-זא אותם וענו אותם ועשו להם הטוב בעיניכם ולא-יש זהה לא תעשו דבר הנבלה הזאת (24).
ויקח צמד בקר ונינחהו וישלח בכל-גבול ישראל ביד המלכים לאמר אשר איננו יצא אחרי שאול ואחר שמואל פה יעשה לבקרו ונפל פרדרה' על-העם ויצאו כאיש אחד (7).	תבא אל-ביתו ויקח את-המאכלה ויהוק בפילגשו ונינחה לעצמיה לשנים עשר נתחים נישלהה בכל גבול ישראל (29).

מה משמעות דמיון זה? רבים דנו בו, ובקרב החוקרים מקובל לראות בספר שבסופטים תגובה על הספר שמואל.⁵¹ אולם אנו נבקש לקרוא את הספרים בסדר הופעתם במקרא ולפרש את הספר שבסמול על רקע הספר שבספר שופטים. בהשוויה זו שאול איש גבעה בניין המושיע את יבש גלעד, מהו מעין תיקון לעוון הקדום של שבט בניין. שם הייתהardiות נוראה, ורק צדיק אחד שלא מאנשי העיר המקוריים קיבל את פני האורחים. שבט בניין חיפה על אנשי הגבעה החוטאים, המזוכרים בהתנהגותם את אנשי סdom, וכל ישראל מתאחד למלחמה נגד בניין המחפה על החוטאים. והיפוך הדברים בספר שאול: שאול איש הגבעה מגלה אהווה לאומית, מעורר את כל העם ומאחד אותם למבצע צבאי להצלת יבש גלעד. שאול

50 אפשר שלזיקה זו יש לא רק תכילת ספרותית אלא גם רקע ריאלי. ראו קביעתו של ירין (המלחמה בארץות המקרא, עמ' 234): "צכאו של שאול מאורגן מבחינות רבות בדומה לארון הצבאות בתקופת השופטים, וכן אף שיטות מלחמתו של שאול עצמו דומות לשיטותיהם של אחדים מן השופטים".

51 לדוגמה, אמרית, גלי ונסתר, עמ' 183-192.

הוא אפוא מעין תי'קון למשעי שבט בניין בפרשת פילגש בגבעה⁵², 2) מלחמת מכמש: בסיפור מלחת מכמש מכון הקורא להשווות בין שאל לבנו יונתן. שאל חיד להתמימות מספרلوحמי ומרקיב את העולה שלא כפי שנטווה, ונימוקו: "בַּיְדָאִתִּי בַּיְנֵפֶץ הַעַם מֵעַלִּי" (שם"א יג 11). לעומת יונתן יצא למבצע עם נערו כשם לברכם ובכלי להודיע על כך לשאל מראש (לדעתי סימן, אילו שאל, היה שאל אօסר זאת עליו). ⁵³ ססמתו, המשקפת את אמונהו הגדרלה בה, היא: "כִּי אֵין לְהָ מַעֲצָר לְהֹשִׁיעַ בָּרְבָּ אוֹ בַּמְעַט" (יד 6). השקפה זו נראהית ההיפך מהישענותו של אביו על מספר הלוחמים. עימות גלי בין הפעולות של האב ושל בנו מתחולל בהמשך העלילה, באיסור האכילה שנזר שאל על הלוחמים, כשיונתן שלא ידע עליו אכל מעט דבש והתחזק. לדברי סימון, ביקורת על האיסור מושמעת מפי שלושה רוברים: ⁵⁴ "אִישׁ מִקְהָעָם", יונתן והמספר: א) החיל האלמוני, המיציג את הלוחמים, קובע את תוכחת האיסור; "זַיְעַף הַעַם" (יד 28); ב) יונתן מכריז: "עָכֶר אָבִי אֶת הָאָרֶץ" (שם, 29), והוא עורך קל וחומר בין ההשפעה החיוונית של מעט הדבש שאכל ובין הגדלת יכולת העם לנצח אילו אכלו ממש; ג) המספר מצטרף להערכתו של החיל וקובע: "זַיְעַף הַעַם מִאָדָר" (פס' 31). ועוד הוא רומז, לדעת סימון, לתקלה שהביאה החומרה: "וַיַּעֲשֵׂה וְיִעַטֵּן הַעַם אֶל שָׁלֵל [קרי: הַשְׁלָל]... וַיַּאֲכִל הַעַם עַל הַרְבָּם" (יד 32). בשל הרעב הייתה התנפלות המוגנית על האוכל כשפג זמן האיסור, והוא נאכל שלא כראוי. ואמנם שאל תוקף את העם בחיריפות על התנהגות זו ומתקן את אופן אכילתם.

לאחר מכון ה' לא עונה לשאל ששוalo בנסיבות הכהן אם לרדוף אחר הפלשתים. שאל מupil גורל, יונתן נלכד; ובתשובה לשאלת אביו מה עשה הוא מגלה שטעם מעט דבש. העובדה שה' אינו מתגלה לשאל, ובגורל נלכד

52 השוו: אהוביה, ככל הכתוב, עמ' 66; בר-אפרת, שם"א, עמ' 153; סימון, בקש שלום, עמ' 121-125; בזק, מקבילות, עמ' 61. גם פולצין וגרסיאל שותפים לראיית הטיפור בשמו של תוגבה לשופטים ולא להיפר, אך הם אינם מפרשים את סיפורנו כ"תיקון": על רקע ספר שופטים רואה פולצין (شمואל, עמ' 111-114) את המסדר של ההשוואה באופן דמותו של שאל כשותוף ובהתנדבות אידיאולוגית למולוכה, ובקריאת המובאה שבספקן בחוינו ולא כשאל הוא מבקש להסביר את המשפט "מי האמיר שאל ימלך עליינו תננו האנשים ונימיהם" (יא 12) כרצון להעניש את תומכי המלוכה ולא את המולוקים בשאל. לדעת גרסיאל, המנסה להצביע על רמזים להסתיגות משאול המתגלים בקריאה חזרת של סיפורו שאל, הרミזה לרקע ההיסטורי של ימי השופטים نوعדה להפחית מן האחדה לשאל; ראו גרסיאל, עיון ספרותי, עמ' 88-89.

53 סימון, בקש שלום, עמ' 129-130. לגישה מנוגדת, הדורשת לרעה פעילות זו, ראו קרן, דמותו של יונתן, עמ' 128-129.

54 סימון, בקש שלום, עמ' 134-136.

יונתן, מלבדה לכאהרשה שהפרת השבואה הייתה בעיתית בעיני הקב"ה, ומקור הבעה הוא דווקא יונתן ולא שאל. נמצא אףօ שבעוד שסימון מצא בყורות על שאל מפי שלושה דוברים שונים, הרי התגובה הסמכותית ביותר – תגובת הקב"ה, היא נגד יונתן דווקא! אלא שאין כאן קושיה חמורה: גם אם השבעה העם לא הייתה ראייה, הקב"ה מחייב מאד במקרה של הפרת שבואה (וכך אנו מדרים בשם"ב כא-3), כאשר הקב"ה מקפיד עם בית שאל על הפרת השבואה לנבעונים, שבואה שהושגה במרמה!)

כשאול מבקש להוציא להורג את יונתן על הפרת השבואה, העם פודה אותו כנימוק מאלף.⁵⁵ בהນמקה זו צועד העם בדרכו של שאל בתחילת מלכותו, אשר חס על חי יריביו ביום התשועה.⁵⁶

הצלה יבש (שם"א יא)	קרב מכמש (שם"א יד)
ויאמר העם אל-שמואל מי ה אמר שאל מלך עליינו תננו האנשים גומיתם. ויאמר שאל לא-יוםת איש ביום זהה כי היום עשה-ה' תשועה בישראל.	ויאמר העם אל-שמואל פה-יעשה אלהים וכשה יוסף בידמות תמות יונתן. ויאמר העם אל-שאל היונתן ימות אשר עשה היושעה הגדולה הזאת בישראל חילקה מידה אם-יפל משערת ראשו ארצה בידעם אל-אלוהים עשה היום זהה ניפדו העם את-יונתן ולא-מת.

השינוי הגדול הוא אצל שאל, והעם המציבע כתעת על חוסר ההיגיון הדתי שבחריגת יונתן.⁵⁷

עד כאן עמדנו על ההשוואה שבתווך הספר בין שאל ליונתן. בקיצור נمرץ נזין שבסיפור זה טמונה עוד מערכת של אנלוגיות חיצונית המרמזות לדמיון שכין יונתן לגדעון, וששאל הוא האנטיתיזה שלהם. גרסיאל הצבע על מה שהగדר "קשר אסוציאטיבי רחבי-היקף, המהווה בסיס מצוין להשוואה" בין סיפור מלחמת מכמש לסיפור גدعון והציג בשני טורים מקבילים שפוע לשונות משותפות. לדעתו, המשקל המctrבר של הלשונות המשותפות, השיתוף

⁵⁵ לניחוח מקיף של האירופ, בכלל זה עמדות שני הצדדים ואופן ביצוע הפדרון, ראו ויסמן, עם מלך, עמ' 29-17.

⁵⁶ בוכר, דרכו של מקרא, עמ' 217-218.

⁵⁷ מלאפת הגדרתו החודרת של אברהם קרייב, שזיקת שאל לשמים התאפיינה ב"דרתיות פורמלית"; ראו קרייב, שבעת עמורו התנן"ך, עמ' 108-109.

במוטיבים ובמגמה וקיומן של אנלוגיות לסייעו גדרון ואבימלך בכל מכלול סיפוריו שואל (ואף בסיפוריו שמואל) – כל אלה מורים שמדובר לא במרקם או בהתחננה סוגית אלא במלאת מחשבת של מחבר הספר, וכוננותו לרמזו על הדמיון בין יונתן לגדרון ועל הניגוד בין שואל לגדרון. בין צירוי ההשוואה: אזכור ריבוי הלוחמים או מיעוטם, שאליה בה' ובקשת אותן ממנה, ענווה, דאגה למזון עבור הלוחמים.⁵⁸

3) המזכיר על רבה בימי דוד: בתדרוכו של יואב לשליהו, המועד לבשר לדוד על מות אוריה בקרוב, הוא מעלה בפניו תרחיש שלפיו דוד יcum על התקרכות הלוחמים אל החומה, והוא מפרט את גערתו הצפואה: "מדוע נגשׁתם אל-העיר להלחם הלוֹא ירעַתֶּם את אֲשֶׁר־יָדוּ מִלְּעָלָה חֻזְמָה. מֵידָה אַת־אֲבִימֶלֶךְ בָּנֵי־רְבַשְׁת הַלוֹא־אֲשָׁה הַשְׁלִיכָה עַלְיוֹ פָּلָח רַכְבָּם מִלְּעָל חֻזְמָה וַיָּמָת בַּתְּבִיצָה לְמַה נגשׁתם אל-הַחֻזְמָה" (שם"ב יא-20-21). במרקם זה הדרמות שבסיפור היא המשמיעת את האנלוגיה בין גורלו של אבימלך לגורלם של לוחמי דוד. הדמיון קיים גם במישור הלשוני, שכן ניסוח השאלה מזכיר את ניסוח גורלו של אבימלך בסיפור על אודותיו: "וַיַּשְׁלַח אֲשָׁה אַחַת פָּלָח רַכְבָּם עַל־רַאשׁ אֲבִימֶלֶךְ וְתַרְצֵץ אֶת־גָּלְגָּלָתוֹ" (שו' ט 53).⁵⁹ האנלוגיה מצומצמת לכארה לתיאור דמיון בנסיבות המלחמה, אולם ייתכן שהיא מכילה רובה סמוני המשרת עוד תכלית אחרת.

בשיעורת עיוצכם הלשוני של סיפור אבימלך וסיפור דוד ובת-שבע נגלה עוד כמה לשונות משותפות, ובהן: "נִישַׁלֵּח מְלָאכִים אֶל־אֲבִימֶלֶךְ בַּתְּרִמָּה לְאָמֵד... וְהַנִּמְצָרִים אֶת־הָעִיר עַלְיָה" (שופ' ט 31) // "נִישַׁלֵּח דוד מְלָאכִים וַיַּקְחֵה" (שם"ב יא 4), "לְעַת צָאת הַמְּלָאכִים"⁶⁰ וַיַּשְׁלַח דוד אֶת־יְוָאֵב וְאֶת־עֲבָדִי עָמוֹ... וַיַּצְרוּ עַל־רְבָּה" (שם, 1); "וַיִּדְבְּרוּ אַחִיד־אָמוֹן עַלְיוֹ בָּאוֹנִי כָּל־בָּעֵיל שָׁם אֶת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֶלְهָה" (שופ' ט 3) // "וַיַּשְׁלַח יוֹאֵב וַיַּגֵּד לְדָוד אֶת־כָּל־דְּבָרֵי הַמֶּלֶךְ: וַיַּצְא אֶת־הַמֶּלֶךְ לְאמֹר כְּכָל־דְּבָרֵי הַמֶּלֶךְ הַמְּלָחָמָה: וַיַּצְא אֶת־הַמֶּלֶךְ לְאמֹר כְּכָל־דְּבָרֵי הַמֶּלֶךְ לְדָבֵר אֶל־הַמֶּלֶךְ" (שם"ב יא 18-19); "וַיָּבֹא בֵּית אֱלֹהִים וַיִּאֱכֹל וַיִּשְׁתַּו וַיַּקְלִלוּ אֶת־הַמֶּלֶךְ" (שם"ב ט 27) // "וְאַנְתָּךְ אָבֹא אֶל־בֵּיתִי לְאֶכְל וְלִשְׁתֹּו וְלִשְׁכֹּב עַמְּ אֲבִימֶלֶךְ" (שם"ב יא 11); וכן מוטיב הגג (שופ' ט 21 // שם"ב יא 2) ומוטיב אַשְׁתִּי?" (שם"ב יא 1).

58 גרשיאל, עיון ספרותי, עמ' 93-98 (המובאה מדבריו לקוחה מעמ' 94); והשו: שלום-גיא, מקבילות ספרותיות, עמ' 206-218.

59 עוד משותף לשני הסיפורים הוא תיאור המקום "עד פֶתַח הַשְׁעָר" (שופ' ט 40; שם"ב יא 23). בסצנה המתארת את סופו של אבימלך מצוין שהוא ניגש "עד פֶתַח הַמְגַל" (שם, 52).

60 המילה מופיעה כאן באותיות נוטה כסימן לכך שהפסוק בכלל בהשוואה זו רק לאור צורת הכתיב של המילה.

החורב (שופ' ט 54 // שם"ב יב 9-10). מה משמעות כלל הלשונות והмотיבים המשותפים? מסתבר שאלה משמשים נדבכים לבניית האנלוגיה החמורה בין רוד לאכימלך, ותפקידו לرمוז שבמקרה החידג נדמה דוד לאכימלך, השליט שלא חס על חייו אחיו והרג רבים מאנשי שכם.⁶¹

ד

המשמעות לכל שלושת התפקידים שנדרנו עד כה היה היותם משמשים אמצעי להערכות מעשי המלך בין במשרין בין בעקביפין מכוח ההשוואה בין דוד לשאול או בין אחד מהם לאים אחרים. תפקיד רביעי ואחרון שנעמור עליו הוא לא תיאור מעשי האדם אלא תיאור גמולו. המלחמות משמשות גם לתיאור גמולם של שאול ושל דוד.

אצל שאול – תבוסתו במלחמהו האחדרונה בפלשתים בגלובוע היא עונשו האחרון, עונש מוות. קודם לכן הודיעו הנביא שיענש באיד-הקמת שושלת מלוכה ובחרחתו (שם"א יג 13-14; טו 23, 28-29). על העונש של נפילה בקרב מודיע לו שמוآل המועלה באוכ בלילה שלפני הקרב: "וַיֹּתְנוּ הָעָם אֶת-יִשְׂרָאֵל עַמְּךָ בַּיָּד-פְּלֶשֶׁתִים וּמְחַר אַתָּה וּבְנֵיךְ עַמִּי גַם אֶת-מִחְנָה יִשְׂרָאֵל יִתְן הָעָם פְּלֶשֶׁתִים" (כח 19), והעונש מנומך בחתא הכרוך במלחמה במלך: "בָּאֲשֶׁר לֹא-שָׁמַע בְּקוֹל הָעָם וְלֹא-עָשָׂית חֶרְזֹן-אֶפְוּ בְּעַמְּלָك עַל-כָּן הַדָּבָר הַזֶּה עָשָׂה-לְךָ הַיּוֹם הַזֶּה" (שם, 18). מלבד עונש ההרחה שהושמע באזניו בשעתו בעת החטא שמע עתה שאול על עונש נוסף בגין אותו חטא. כיצד נושא שאל בשני עונשים בגין חטא אחד? תשובה פשוטה היא שמדובר בעונש אחד שלו שני שלבים: שאול מודה כליל מלכותו (שהלא כשלמה/רחבעם שנותר לו "שבט אחר"), וההרחה תוגשים במוותו. תשובה אחרת יכולה להיות שעונשו אינו המות במישרין אלא הסתר הפנים, שבעקבותיו לא יכול לנצח בקרב וויפול. מי שייעד לנצח בהצלחה במלחמה נגד הפלשתים מכוח עזרת שמיים ("וְהַשְׁעֵץ אֶת עַמִּי מִזְ פְּלֶשֶׁתִים" – שם"א ט 16) זוכה לסייעת דשמיा במלחמותיו הראשונות,⁶²

⁶¹ השוו: גרשיאל, עיון ספרותי, עמ' 107, כאשר בסיום דיוינו המפורט באנלוגיה בין שאל לאכימלך הוא מציין בשורות ספרות את קיומה של האנלוגיה בין אכימלך לדוד, ותפקידו לדעתו לגנות את ההרג הרב בצבא ישראל. לעצם האנלוגיה (ובפרשניות שונות במקצת) ראו פרוי ושטרננברג, המלך במבט אירוני, עמ' 281-283; זקוביץ, מקראות בארץ המראות, עמ' 27-30 (יסוד לסיפור בכואה של לכידת יואב את שבע בן בכרי בשם ב'; שלום-גיא, אוכור אכימלך (זהו נוסח מעודכן של: הנ"ל, מקבילות ספרותיות, עמ' 218-223). הלשונות המשותפות הנוספות על אלה הנזכרות בפסוק המציג את שם אכימלך לא צוינו במחקרים אלה.

⁶² ראו דברי המספר במלחמה להצלת יבש גלעד: "וַתִּצְלַח וַיַּחַלֵּם עַל-שָׁאול... וַיַּפְלֵל

איןנו זוכה עוד לרוחה' המלווה אותו, ולפיכך הוא-Amor ליפול בידי הפלשתים שכוחם עדיף.

אצל דוד – את עונשו בעקבות המעשה בבת-שבע ובאוריה מנבא לו נתן: "זעעה לא-חסור חרב מבייחך עד-עלום" (שם"ב יב 10). החרב היא מותם של בני דוד – אמנון, אבשלום ו אף אדוניה, אולם דומה שבראש ובראשונה היא מכוונת למרד אבשלום. כשנודע לדוד על פרוץ המרד, הוא בורח בהכריזו "קומי וגבורה כי לא-תהי-לנו פלייטה מפני אבשלום... והבה העיר לפיד-חרב" (שם"ב טו 14). החרב מתגללה כחרב פיפות: תחילתה אימת המוות של דוד מפני בנו המורד, ואחריתה מותו של אבשלום במלחמת המרד.

נמצא שבמלחמה המלך הוא לא רק סובייקט הפועל ועושה, אלא גם אובייקט המתקבל באמצעות המלחמה את גומו ממשמים.

ה

לסיכום: את ספרו על המלחמה בימי המקרא פותח ידין בקביעה זו:

המלחמה היא תופעה המלווה את תולדות האנושות מראשיתה. אין פלא אפוא, שאין בידנו למדוד את תולדות האנושות ללא לימוד עמוק של אירופי המלחמות ושל האמצעים שייצרו העמים לשם השגת מטרותיהם המלחמתיות.⁶³

ראינו שהמלחמה מלאה גם את תולדות שאול ודוד בספר שמואל. ביקשו לעקוב כאן לא אחר "האמצעים שייצרו העמים לשם השגת מטרותיהם המלחמתיות", אלא להיפך – לאחר שימושן של המלחמות (וליתר דיוק: סיפוריו המלחמות) אמצעי להבעת המסגר של ספר שמואל. עמדנו על ארבעה תפקדים שיש לתיאורי מלחמות שאול ודוד בספר וראינו כיצד סיפוריו המלחמה מתחקים הן בהקשרים חיוביים של עשיית מלך וביצוע חובותיו הן בהקשרים שליליים של אי-ביטחוע ואף של עונש. בראש המאמר הזכרנו שהנחת העם במלחמה נחשה אחת משתי חובותיו העיקריים של המלך לבני עמו לצד עשיית המשפט. במאמר זה עסקנו בקשרorum של שאול ושל דוד למלחמות. יש מקום למחקר נוספת אשר יתרחקה אחר התיאורים בספר שמואל הנוגעים לפעולותם גם כעושי משפט וצדקה.

⁶³ פחרדה' על קעם" (שם"א יא-7), ודברי העם במלחמות מכם: "היוונתן ימות אשר עשה פישועה הגדולה זאת בישראל חיללה פיה' אם-ייפול משערת ראש ארצה כי-עם-אלחים עשה ניומ קעה" (יד 45).

.15 ידין, המלחמה בארץות המקרא, עמ'